

טנא פירות העמל

**לקט מאמרותיו של
הרב זאב שטיינמן**

**רעיונות וקישורים בדרוש
על פרשת בראשית**

מכון חו"ל טנא פירות העמל

טל. 052-7620949

להאזנה בידיש :

טל. 03-3068787 שלוחה 4/3

לדרשות הקדשות וכל ענין:

tenepetrotheamal@gmail.com

משה רבינו נולד מחול ונתמלא הבית אור
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל
אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ (בראשית א. ד.)

כשמש רבינו נולד נאמר וַתֵּרָא אֶתוֹ כִּי
טוֹב הוּא (שמות ב. ב.) ובמסכת סוטה (יב ע"א)
אחרים אומרים נולד כשהוא מחול וחכמים
אומרים בשעה שנולד משה נתמלא
הבית כולו אור, כתיב הכא ותרֵא אותו
כי טוב הוא וכתִּיב התם וירֵא אלקים את
האור כי טוב. הנה מפורש בגמרא
שלחכמים שכשנולד נתמלא הבית כולו
אור, זה למדו מהפסוק כאן וירֵא אלקים
את האור כי טוב. אך גם מה שלאחרים
ותרֵא אותו כי טוב שנולד מחול, אפשר
שזה מהפסוק כאן וירֵא אלקים את האור
כי טוב. לפי שבבעל הטורים אֶת הָאוֹר כִּי
טוֹב, סופי תיבות פְּרִית.

כל דין דין אמת לאמיתו
נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית
וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד (בראשית א. ה.)

במסכת שבת (י ע"א) רב חסדא ורבה בר
רב הונא הוו יתבי בדינא כולי יומא, הוה
קא חליש לבייהו, תנא להו רב חייא בר
רב מדפתי וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֶּקֶר
עַד הָעֶרֶב (שמות יח. יג), וכי תעלה על דעתך
שמש יושב ודן כל היום כולו, תורתו
מתי נעשית, אלא לומר לך כל דין שדן
דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה
עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה
במעשה בראשית, כתיב הכא וַיַּעֲמֹד הָעָם
עַל מֹשֶׁה מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב וכתִּיב התם
וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד. ושם ברש"י

בזה הלשון, חליש לבייהו מצטערין שלא
עסקו אותו היום בתורה, תנא להו רב חייא
בר רב שלא יצטערו וגדול שכר הדיינים,
ולי נראה דאין זה משמעות לשון לבייהו
אלא לשון חלש דעתייהו, וחלש לבייהו
לשון תענית הוא שלא סעדו כל היום,
תנא להו חייא בר רב שאין צריכין לישב
ולדון כל היום אלא מקצת היום, ומה
שאמר מן הבוקר עד הערב, מדרש הוא
שחשוב הדבר כמעשה בראשית שנאמר
בו ערב ובוקר, ע"כ מרש"י.

דברי רש"י שמן הבוקר עד הערב הוא
מדרש, זה רק לפירוש השני שחליש
דעתייהו מחמת התענית, אבל להפירוש
הראשון שנצטערו על שלא עסקו אותו
היום בתורה, מה שאמר להם שדיין הדן
דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת
מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף
להקב"ה במעשה בראשית אולי היינו
כברש"י בְּרֵאשִׁית בְּרֵא (בראשית א. א) בשביל
התורה שנקראת ראשית. ממילא אם נעשה
שותף למעשה בראשית היינו בשביל
התורה הנקראת ראשית, אז ודאי אין
להצטער על שלא עסק בה כשהיה דן.

עוד במה דתנא להו כל דין שדן דין
אמת לאמיתו אפילו שעה אחת כאילו
נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית,
אפילו שעה אחת דוקא. כי אם בשעה
אחת של דין יש חשיבות כאילו נעשה
שותף להקב"ה במעשה בראשית, אז על
אחת כמה וכמה כשהיה זה לא שעה
אחת אלא כל אותו היום שלא היה להם
פנאי ללמוד מחמת ישיבתם בדין, וכענין

תהא מגעת עד אליו וכמו שהרביב והחץ מגיע אל העשב.

לרבי אליעזר ברכת אילנות הוא בחודש שיש בו זיו לאילנות, ולרבי יהושע בניסן שאז נברא העולם ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי וגו', ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי וגו' (בראשית א. יא-יב).

תניא (ראש השנה יא ע"א) רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו אבות וכו', רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם, בניסן נולדו אבות וכו', תניא רבי אליעזר אומר מנין שבתשרי נברא העולם, שנאמר ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי, איזהו חודש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות, הוי אומר זה תשרי וכו', רבי יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם, שנאמר ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע ועץ עושה פרי, איזהו חודש שהארץ מלאה דשאים ואילן מוציא פירות, הוי אומר זה ניסן וכו', ולרבי אליעזר הא דכתיב עץ עושה פרי, לברכה לדורות הוא דכתיב, ולרבי יהושע הא דכתיב עץ פרי, ההוא כדרכי יהושע בן לוי דאמר כל מעשה בראשית בקומתו לדעתו ולצביונו נבראו וכו', רבי יהושע אומר מנין שבניסן נולדו אבות, שנאמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה ליצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו (מלכים א. ו. א) בירח שנולדו בו זיוותני עולם וכו', ולרבי אליעזר הא דכתיב בחודש זיו, ההוא

בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת (עבודה זרה י' ע"ב וי' ע"א ויח ע"א) שפירשוהו שאם מי שהרשיע בחייו אפשר שיהיה קונה עולמו בשעה אחת של תשובה, אם כן אנן מה נעני כשבדינו כל כך הרבה שעות לקנות אין ספור עולמות.

מזריע זרע שייך בעשב של קלח אחד ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן (בראשית א. יא).

ברש"י, לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ, שמיני דשאים מחולקין, כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני, שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים.

וכעת מתחילה ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא שהוא כללי, ומה הן פרטי הדשא, הוא עשב המזריע זרע. וכיון שמזריע זרע מתייחס אל הפרט, לכן בדשא שהוא כללי אין שייך לומר מזריע זרע. על כן בפרשת האזינו כשנאמר פשעידם עלי דשא וכרביבים עלי עשב (דברים לב. ב), רק בעשב המזריע זרע הוזכרו רביבים שהם טיפי מטר היורה כחץ כברש"י שם, כי החץ נורה אל מטרה מסוימת. אבל בעטיפת הארץ בדשא אין שייך לומר אלא כשעירים שהוא לשון רוח סערה המחזק את עשבי הדשא ומגדלתם. עוד עיין מה שכתבנו שם (דברים לב. ב) חיזוק נפלא לענין היחיד שהתורה

דאית ביה זיוא לאילני, דאמר רב יהודה האי מאן דנפק ביומי ניסן וחזי אילני דמלבלבי אומר ברוך שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם וכו'.

אחר שלרבי אליעזר בתשרי נברא העולם כי עץ פרי זה אילן המלא פירות בתשרי ולא עץ עושה פרי המוציא פירות כרבי יהושע בניסן, כעת בא רבי אליעזר לומר שאף שבתשרי האילן מלא פירות ואז נברא העולם, עם כל זאת לברכת האילנות הולכין אחר לבלובן שזה עשיית פירות ביומי דניסן, שנאמר בחודש זיו דאית ביה זיוא לאילני. אבל לרבי יהושע אין צריך ראיה מן המקרא לברכת האילנות שהוא בניסן, כי ברור שבזמן הבלבוב שהוא הזיו, אז נברא העולם, ופשוט שכשהוא זמן וחודש שבו נברא העולם, אז יש לברך שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם.

כוכבים ומזלות ברקיע הן קבועין. כן במסכת ברכות (לב ע"ב) אמר הקב"ה לכנסת ישראל בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלושים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלושים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלושים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלושים קרטון ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלושים גסטרא ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלוש מאות וששים וחמישה אלפי ריבוא כוכבים כנגד ימות החמה וכו'. הרי י"ב מזלות בראתי ברקיע שבו חמה ולבנה וכל אותן כוכבים רבים ומזלות קבועין שנאמר ויתן אותם אלקים ברקיע השמים. וזהו שבברכת מעריב ערבים שבתפילת ערבית אומרים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע פרצונו, הוא יתברך שמו מסדר את הכוכבים שם ברקיע.

זהו גם ויתן אותם אלקים ברקיע השמים, ברקיע שהוא אחד מן הרקיעים אשר.

מסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע

ויתן אתם אלהים ברקיע השמים וגו'

(בראשית א. יז.)

על עוברות ומיניקות מתענג בחמישי

ויאמר אלהים וישרצו המים שרץ נפש

חיה וגו' (בראשית א. כ.)

תנו רבנן (תענית כז ע"ב) אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואנשי מעמד מתכנסין לבית הכנסת ויושבין ד' תעניות, בשני בשבת בשלישי ברביעי ובחמישי וכו', בחמישי על עוברות ומיניקות, עוברות שלא יפילו, מיניקות שיניקו את בניהם. וברש"י על עוברות, דכתיב ביה ישרצו המים

במנין הרקיעים (תגינה יב ע"ב) ריש לקיש אמר שבעה ואלו הן, וילון רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות, וילון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית וכו', רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין שנאמר ויתן אותם אלקים ברקיע השמים, ע"כ. הרי שצבא השמים מאורות

וירדו בדגת הים לשון ירידה ולשון רדייה
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ
בְּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל
הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ (בראשית א. כ).

ברש"י וירדו, יש בלשון הזה לשון רידוי
ולשון ירידה, זכה רודה בחיות ובהמות,
לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה
מושלת בו, ע"כ. רדייה אם זכה, ואם
לא, אז ירידה. הנה כאן וירדו מתחיל
בדגת הים וממשיך בעוף השמים ואחר
כך בבהמה, ואילו בצאת נח מן התיבה
היפוך הסדר, ומוראכם וחתכם יהיה על
כל חית הארץ ועל כל עוף השמים וגו'
ובכל דג הים (בראשית ט. א), אמנם יש בין
רדייה שהיא שליטה עליהם ובין מוראכם
וחתכם שהוא יותר משליטה. ברדייה
ושליטה פתח בדגים וממשיך בעוף
ובבהמה, אבל במוראכם וחתכם בהיפוך,
מתחיל בנחוש יותר שמוראכם וחתכם
יהיה על בעלי החיים שעל האדמה
ושמחפשים טרף, ואחר כך ממשיך
בעופות שהם גם מעופפים מעל האדמה
ובדגים אשר בים.

אך נראה לפי שבדרש עובר גלילאה (חלק
כו ע"ב) בהמה שנבראת מן היבשה הקשרה
בשני סימנים, דגים שנבראו מן המים
הקשרן בולא כלום, עוף שנברא מן
הרקק הקשרו בסימן אחד, כתב
המהרש"א בח"א, לפי דעת החוקרים
שכל יסוד היותר רחוק מן הגלגל הוא
יותר גשמי וחומרי, והארץ יסוד התחתון
הוא יותר גשמי מיסוד המים שעליו, לכן
הבהמה אשר נפשה מהאדמה מחומר

שרץ נפש חיה. מדברי רש"י שהן בד"ה
על עוברות, נראה שפירושו קאי על
עוברות שלא יפילו ולא על שניהם על
עוברות שלא יפילו ועל מניקות שיניקו.
אבל בפרק יז ממסכת סופרים (הלכה ה)
מעמדות דתניא וכו' בחמישי מתענין על
עוברות ומניקות שלא יפילו את בניהן
שנאמר ויאמר אלקים ישרצו המים שרץ
וכו'. הרי משם משמע דקאי אתרווייהו,
על עוברות ועל מניקות. ובנחלת יעקב
(על מסכת סופרים) כתב וזה לשונו, ורש"י הביא
נמי סיפא דקרא נפש חיה, ואפשר
דמדכתיב נפש חיה משמע שיהא ראויין
לחיות, ומשום הכי מתפללין על
העוברות ועל המניקות, עכ"ל.

ואם ישרצו המים שרץ נפש חיה דרשו על
עוברות ומניקות כנ"ל, אזי אפשר לומר,
על העוברות שלא יפילו מדכתיב ישרצו
המים שרץ, ועל המניקות שיניקו את
בניהם מדכתיב נפש חיה כי חיה היא
יולדת כמו פי חיות הנה (שמות א. ט). אך זה
רק בדרך דרוש, כי עדיין יש חיות שהן
יולדות כמו פי חיות הנה בטרם תבוא
אלהן המילדת וילדו (שם) וביחיד חיה, ויש
חיות מלשון חיים כמו וצוה הכהן ולקח
למטהר שתי צפרים חיות טהורות (ויקרא יד.
ה) וכן את הצפר החיה יקח אתה (ויקרא יד. ו),
ויש חיות שהן הבעלי חיים כמו זה הים
גדול וגו' חיות קטנות עם גדלות (תהלים קד.
כה) שביחיד חיה. אך כבר ראינו בחז"ל
שדרשו תיבת חיות כמו חיות, שברש"י
על הפסוק כי חיות הנה דרשו רבותינו
הרי הן משולות לחיות השדה שאינן
צריכות מילדות.

הגם, יצטרך להעלות חומרה לאכילת נפש אדם שנברא גם כן מחומר הגם מהאדמה, ובב' סימנים שנשחטו יזדכך חומר הבהמה שהוא יותר גס כי הדם הוא הנפש (דברים יב. כג) ועיקר מצות שחיטה להוציא דם הנפש, אבל הדגים אשר בריאתן מהמים מחומר היותר דק, מתעלה נפש האדם באכילתן כמו שהן באסיפה בעלמא, ולזה עופות שנבראו מרקק צריך זיכוך בסימן אחד קצת. ובאוהחה"ק כשמתייחס לסדר שבכאן, כתב בתוך דבריו, שהאדם על ידי מעשיו יהיה יורד לבחינת דגים שהיא ירידה המיועדת לנפשות הרמות, שבחטאם יתגלגלו בדגים שבאסיפה בלבד נתכשרו, ואחר כך אמר ירידה פחותה ממנה להתגלגל בעוף שלהכשרו צריך רוב אחד, ואחר כך ירידה בבהמה להתכשר רק ברוב שנים, עיין באור החיים. ממילא זהו מצד וירדו לשון ירידה להתגלגל בהם, אבל בנח כיון שוימח את כל היקום וגו' וישאך אף נח ואשר אתו בתבה (בראשית ו. כג), נעשה העולם זך מהשחתת דור המבול, כעת אחר צאתו מן התיבה זכה וירדו לשון רדייה ועל כן הוא בסדר הפוך, ויברך אלהים את נח ואת בניו וגו' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים (בראשית ט. א-ב), ומוראכם וחתכם יתקיים כאשר תהיו בשלימות הצלם, וכבזוה"ק (הקדמה יג ע"ב) פיון דדיוקנא דאדם אתרשים ביה, שליט על כל ברין דעלמא בההוא דיוקנא, הדא הוא דכתיב ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו', בלהו

זעין ודחלין מההוא דיוקנא דאתרשים ביה, אז מוראכם וחתכם יהיה מתחילה על כל חית הארץ, ומוסיף ועולה אל המשובח יותר, על כל עוף השמים, וממשיך אל המשובח, ובכל דגי הים. ועל פי הסדר שבצאת נח מן התיבה, הוא גם בספר תהלים, מה אנוש כי תזכרנו וגו' תמשילו במעשי ידך כל שנתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים עבר ארחות ימים (ת. ה. ח. ט. טז), כי שם מדבר ממעלת האדם.

משניתנה תורה ומקיימים אותה ניזונים בדיוקנא דאדם ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (בראשית א. לא).

ברש"י, יום הששי הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית (שבשאר ימים נאמר רק יום אחד יום שני וכו', כולם תלויים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון המוכן למתן תורה. זהו שאמר רבי יהושע בן לוי (פסחים קיח ע"א) הני עשרים וששה הודו (כ"ז כי לעולם חסדו שבתהלים קלח) כנגד כ"ז דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. כ"ז דורות כמנין שמו יתברך, שבחסדו זנם והיו תלויין ועומדין עד יום הששי של מתן תורה שאז כבר ניזונים בזכות התורה.

ותנו רבנן (ברכות נח ע"ב) הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין וכו', ובמהרש"א, לגבי יצירה כתיב וייצר ה'

ירמוז להתוה"ק כי יום ראשון בגימטריא תרי"ג מנין מצוות התורה, ואין זה כך שהרי תתקע"ד דורות תורה קדמה לעולם (בראשית רבה פרשה כח ד) ונתינתה לישראל היה רק אחר כ"ו דורות מבריאת העולם ביום הששי בסיון.

שמים נבראו תחילה ואחר כך ארץ, וכשנטה נטה ארץ ואחר כך שמים

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ (בראשית א. א), **בְּיוֹם עָשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם** (בראשית ב. ד).

במסכת חגיגה (יב ע"א) בית שמאי אומרים שמים נבראו תחילה ואחר כך נבראת הארץ שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ ובית הלל אומרים ארץ נבראת תחילה ואחר כך שמים שנאמר ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים וכו', קשו קראי אהדדי, אמר ריש לקיש כשנבראו ברא שמים ואחר כך ברא הארץ וכשנטה נטה הארץ ואחר כך נטה שמים, ע"כ. בפסוק המדבר מבריאה בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, בראשית ברא היינו בריאה, מוזכר תחילה שמים ואחר כך מוזכר ארץ ולכן כשנבראו ברא שמים ואחר כך ברא הארץ, אבל הפסוק ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים, עשות אינו בריאה בדוקא אלא נטיה, ובוזה הקדים ארץ לשמים, על כן כשנטה נטה הארץ ואחר כך נטה שמים.

ואדהכי הנה בפסוק אחד עצמו פעם אחת הוקדם שמים לארץ ופעם אחת הוקדם

אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם (בראשית ב. ו) שצירף הקב"ה מידת הדין עם מידת הרחמים וכן זן אתכם בדין מצינו שהוא גם כן חסד כמו שנאמר נתן לחם לכל בֶּשֶׂר בִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ (תהלים קלו. כה), ולא נקט בכלם אלא דין משום ואסף אתכם בדין וכו', ע"כ. הרי כ"ו דורות שלא נתן להם תורה זן אותם בחסדו, אבל משניתנה תורה יתכן ומגיעם בדין שהרי קיבלו את התורה ומקיימים אותה, ולכן הרואה קברי ישראל שפיר הוא אומר גם זון אתכם בדין וכלכל אתכם בדין, שהרי אחר שקיבלו את התורה אם מקיימים אותה הרי זן אותם על פי דין, וכענין שבמסכת ברכות (יז ע"ב) שָׁמְעוּ אֱלִי אֲבִירִי לֵב הֶרְחוּקִים מְצַדֶּקָה (ישעיה מ. יב) כל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע, כלומר שהאבירי לב היינו הצדיקים ניזונין בזרועם ובזכותם כי רבה ברוב צדקותם, ולא בצדקה ובמתנת חסד.

ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד ולא יום ראשון ואם ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי נוסף ה' בששי בגמר מעשה בראשית ולא כבשאר ימים יום אחד יום שני וכו' שכולם תלויים ועומדים עד יום הששי בסיון המוכן למתן תורה, אדהכי על הפסוק וַיְהִי עָרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד (בראשית א. ה) אָמַר רַבִּי יוֹדֵן (בראשית רבה פרשה ג. ח-ט) הוּבָא בְּרִשִׁי שָׁבוּ הָיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יַחֲדִי בְּעוֹלָמוֹ שְׁלֵא הָיָה בְּעוֹלָמוֹ אֱלֹא הוּא (לכך נאמר יום אחד ולא יום ראשון כבשאר ימים יום שני שלישי רביעי). והנה אם היה כתוב וַיְהִי עָרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם רָאשׁוֹן הָיָה מְקוֹם לְמַפְרָפְרִים בְּפִרְפְּרָאוֹת שׁוֹנוֹת לומר שיום ראשון

וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם אף דגמירי מיהב יהבי מישקל לא שקלי, וזה לרוב רחמי הבורא יתברך שמו בעת החורבן ששפך חמתו על עצים ואבנים ולא על ישראל והמפתחות משומרין הן לעתיד לבא. ובענייני בין המצרים כבר הרחבנו בזה.

כמו כן בדברי רבי יהודה בן תימא (סנהדרין נט ע"ב) שאדם הראשון היה מיסב בגן עדן והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין וכו', התם בבשר היורד מן השמים, מי איכא בשר היורד מן השמים וכו', שאומר על כך שם בבן יהודע שהכוונה כענין המן שמעיקרו הוא רוחני ורק כשיורד לאויר עולם הזה הוא נתגשם ונעשה מן הראוי לאכילה גשמית, וכן בנפל פתקא מרקיעא וכו' (בבא מציעא פו ע"א) ובנפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתב בה אמת (יזמא סט ע"ב) שלא היתה פתקא בשמים אלא דבר רוחני ורק כשבא לאויר עולם הזה נתגשם להיות פתקא, וכן ברגל של זהב ברבי חנינא בן דוסא, ושאל תלמודא מי איכא בשר יורד מן השמים, כלומר לא מצינו דבר רוחני היורד לאויר העולם ומתגשם אלא רק במן ולא מצינו בבשר, ומשני אין, שגם בבשר הוה כי האי גוונא.

ממילא לפי דברי הבן יהודע האלו הרי כד יהבי משמיא נתגשם הדבר כמו הכרעא דדהבא, כי מתחילה בשמים היה רוחני ורק משבא לאויר עולם הזה נתגשם לכרעא דזהב, וגדול נס אחרון יותר מן הראשון, כיון דכד שקלי נהפך

ארץ לשמים, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (בראשית ב. ד), ובספה"ק קדושת לוי ביאר כי תולדה היא לשון תכלית הדבר, פירוש אלה תולדות ותכלית בריאת השמים והארץ כשלעתיד יעשה ה' שהארץ יהיה קודם לשמים, כי תכלית הבריאה הוא שהעליונים יקבלו ממעשי התחתונים וזהו הודו על ארץ ושמים (תהלים קמז. יג) פירוש הודו של השם יתברך הוא כשארץ קודם לשמים שהעליונים מקבלים מתחתונים, אלו הן דברי הקדושת לוי. הנה בפסוק הנ"ל מפורש דקאי על העתיד לבא במהרה בימינו, ששם בפסוק נאמר כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים, נשגב שמו לבדו יהיה לעתיד לבא כמו שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא (ישעיה ג. יא-יז), וענין וחשיבות שעליונים מקבלים מתחתונים אפשר לפי הפיסת יד משמיא (תענית כה ע"א) דיהבו לרבי חנינא בן דוסא חד כרעא דפתורא דדהבא ולאחר מכן בעי רחמי ושקלוהו ותנא גדול היה נס אחרון יותר מן הראשון דגמירי דמיהב יהבי מישקל לא שקלי, הרי שבעולם הזה עליונים משפיעים לתחתונים, אבל כאשר הודו על ארץ ושמים שעליונים מקבלים מתחתונים, אז ביום ההוא יהיה נשגב ה' לבדו. ובחשיבות שיש כשעליונים מקבלים מתחתונים, אמרנו בכמה מקומות כמו בהמשך מסכת תענית (כט ע"א) כשחרב הבית בראשונה עלו כיתות של פרחי כהונה לגג ההיכל ואמרו, ריבוננו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות ההיכל מסורות לך,

ונעשה הכרעא דדהבא הגשמי לרוחני, ושפיר מה שלהפוך הגשמי לרוחני הוא נס גדול יותר מלהפוך רוחני לגשמי.

אודות מכשיר המאייד את המים שעל הידים
וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי
הָאֲדָמָה (בראשית ב. ١).

אשר עלה ממים טמאים אשר על הארץ, ודאי שהאד אינו מקבל טומאה כבפשטות הגמרא. ולעיין מה עם אותה טומאה שהיתה במים כשעדיין היו על הארץ ולהיכן היא נעלמה כשהפכו לאד. ובדרך דרוש אפשר בצדדים לכאן ולכאן, ולהלכה כבר דנו בזה הפוסקים.

לא טוב היות האדם לבדו
כי בלא דעת נפש לא טוב
וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הֵיוֹת הָאָדָם
לְבֶדוֹ אַעֲשֶׂה לוֹ עֶזְרָא כְּנֶגְדּוֹ (בראשית ב. ٢).

בענין נגעים איתא בזה"ק (תזריע מט ע"ב) ושלמה מלכא צווח ואמר גם בלא דעת נפש לא טוב (משלי יט. ב. גם בלא דעת נפש לא טוב ואין ברגלים חוטא, גם בלא דעת מאן הוא דעת, דא קדשא בריך הוא, נפש לא טוב דא הוא נפש דאינון משכין בעובדיהו, לא טוב דהא מסטרא אחרא אתמשכאן עליהו נפשטא דלאו איהו טוב, בגין דלא מכוונין לבייהו לקדשא בריך הוא, מאן דאתלהיט ביצר הרע בלא רעיותא וכוונה דלבא לקדשא בריך הוא, מסטרא דיצר הרע אתמשך עליהו נפשא דלאו איהי טוב, הדיא הוא דכתיב גם בלא דעת נפש לא טוב ואין ברגלים חוטא, מאן דאיהו אין ודחי שענתא בלא רעיותא קדישא, חוטא, חוטא ודאי בכלא, ועל דא שריין מכתשין בישין (נגעים רעים) בבני נשא ואסהידו באנפיהו בחציפותא דילהון לאחזאה, דהא קדשא בריך הוא מאיס בהו ולא דעתיה בהון עד דאינון זכאן ומכשרא עובדיהו כמלקדמין ומתברך.

אודות ייבוש הידים באמצעות מכשיר ייבוש אם הוא נחשב נגוב לענין נטילת ידים (א"ח סימן קנח סעיף יב) וינגבם היטב קודם שיבצע שהאוכל בלי נגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא, ולהטעם אשר מים ראשונים ששופך על ידיו נטמאו מידיו ואף ששופך עליהם שוב מים שניים להעביר הראשונים מכל מקום לכתחילה צריך להעביר הראשונים לגמרי על ידי נגוב (עיין מסכת כלים פרק ב' משנה ג' וברש"י סוטה ד' ע"ב ד"ה שמא יצאו מים חזין לפרק ויחזרו ושמאו את הידים), הנה בדתנן (סוכה יא ע"א) זה הכלל כל שהוא מקבל טמא ואין גידולו מן הארץ אין מספקין בו וכל דבר שאינו מקבל טמא וגידולו מן הארץ מספקין בו, ובגמרא (א ע"ב) מנא הני מילי, אמר ריש לקיש אמר קרא ודא יעלה מן הארץ, מה אד דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ אף סוכה דבר שאין מקבל טומאה וגידולו מן הארץ. נמצא אשר מים שייתכנו לקבל טומאה בעודם על הארץ, אבל כאשר יהיו נעשים לענן ודא יעלה מן הארץ שוב אינו מקבלין טומאה בכזה, הרי שבנגוב על ידי מכונת ייבוש המפזרת אויר חס הגורם להתאידות המים שעל ידיו, אותן אדים אין טמאים כבר. ומה יהיה באד

לא טוב לא טוב. לא טוב היות האדם לבדו, ובלא דעת נפש לא טוב. ממילא לא טוב היות האדם לבדו, כי כשהוא לבדו אז הוא בלא דעת נפש לא טוב וכבזזה"ק ואץ ברגלים חוטא.

לא טוב היות האדם לבדו

ואעשה לו עזר לצורך העמדת דורות ישרים

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבֶדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ (בראשית ב. יח.)

באבן עזרא, טעם לא טוב לאדם ועזר כטעם טובים השנים מן האחד (קהלת ד. ט.). אפשר בכוונת האבן עזרא שכמו טובים השנים מן האחד הוא בעמל, עמל התורה, כן לא טוב היות האדם לבדו ואעשה לו עזר הוא בשביל עמל, בשביל העמדת דורות ישרים, וכבהגדה של פסח עֲמַלְנוּ (דברים טו. ז) אלו הבנים. וטובים השנים מדבר ודאי בעמל התורה, לפי שאמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא (מגילה ה' ע"א וע"ב) רבי ביקש לעקור תשעה באב ולא הודו לו וכו', אמר לפניו רבי אבא בר זבדא, רבי לא כך היה מעשה, אלא תשעה באב שחל להיות בשבת הוה ודחינוהו לאחר השבת ואמר רבי הואיל ונדחה ידחה ולא הודו חכמים, קרי עליה טובים השנים מן האחד. דקרי עליה טובים השנים מן האחד פי' רש"י שאילו לא שמעתין הייתי טועה בדבר, עכשיו טוב לי שלמידתני האמת. הנה ודאי שטובים השנים בתלמוד תורה משתעי קרא, שהרי ידוע פירושו של מרן החפץ חיים בהבדל שבין יושבי בית המדרש ובין יושבי קרנות (ברכת כח ע"ב) אָנִי עֹמֵל

ומקבל שָׂכָר וְהֵם עֹמְלִים וְאֵינָם מְקַבְּלִים שָׂכָר, שהיושבי קרנות כל אחד במלאכתו אם הסנדלר במנעל ואם הנגר בשולחן מקבלים שכרם רק אחר שהשלימו המלאכה, ואם לא השלימו אפילו אם עמלו לעשותה לא יקבלו שכר, לא כן אנו עמלים בתורה ומקבלים שכר אף על העמל עצמו כי השכר הוא על עמל התורה שעל זה נצטיינו וְדִבַּרְתָּ בָּם (דברים ו. ז). והרי מה נאמר בהמשך הפסוק, טוֹבִים הַשָּׁנִים מִן הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ לָהֶם שָׂכָר טוֹב בְּעֹמְלָם, ובאזיה עמל יש ושייך שכר טוב, הוי אומר דוקא בעמל התורה וכפירושו של בעל החפץ חיים. זהו שבאבן עזרא טעם לא טוב לאדם ועזר, כטעם טובים השנים מן האחד. כלומר שטעמי שניהם הוא בשביל עמל, זה בשביל עמל התורה וזה בשביל עמל הבנים.

ואחר שטעמי שניהם הוא בשביל עמל, הנה שניהם באים בצער. עמל התורה דתנן (אבות פרק ו' משנה ד) כָּךְ הִיא דִּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה פֶּתַח בְּמַלְחָתָא וְאִכְלָא וּמִים בְּמִשְׁוֹרָה תִּשְׁתָּהּ וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיִּי צֶעַר תִּתְּחֶה וּבִתְוֹרָה אֶתָּה עֹמֵל, ועמל הבנים בצער, שהרי במדרש (בראשית רבה כ. ו) על הפסוק אֵל הָאֱשֶׁה אָמַר הֲרֵפָה אֲרָפָה עֲצֹבֹנָה וְהֲרִנָּה בְּעֶצֶב תִּלְדִּי בָּנִים (בראשית ג. טו.), עֲצֹבֹנָה זֶה צֶעַר הָעֵבֹר וכו', בָּנִים זֶה צֶעַר גִּדּוּל בָּנִים, אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי שְׁמַעוֹן, נוֹחַ לוֹ לֵאדָם לְגִדּוֹל לְגִיוֹן אֶחָד מִשָּׁל זֵיתִים בְּגִלְלִיל וְלֹא לְגִדּוֹל תִּינוֹק אֶחָד בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. רבי אליעזר ברבי שמעון בא לומר שצער גידול בנים זה הצער לגדלם לתורה, כי ענין הזיתים והשמנים

השלימות באדם הוא כשנמצא לו עזר
כנגדו ואז אפשר שיהיה נקרא בשם
ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף
השמים ולכל חית השדה ולאדם לא
מצא עזר כנגדו (בראשית ב. כ).

בהבנת זה הפסוק ובקשר שבין סופו
לתחילתו, דהנה כשהאדם קרא בשמות
בעלי החיים אז הם כבר היו בשלימות
בריאתם, שבשביל ההמשך של כל מין
ומין היו שנים זכר ונקבה, וכיון שהיו
בשלימות בריאתם ושמה קא גרים (מברכות
ז ע"ב), אז אפשר לקרואם בשמות לפי
ענינם, דאמר קרא לכו חזו מפעלות ה'
אשר שם שמות בארץ (תהלים מ. ט) אל
תקרי שמות אלא שמות, ולזה נאמר
ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף
השמים ולכל חית השדה, אך לאדם לא
מצא עזר כנגדו ועל כן הוא עדיין חסר
את השלימות ולכן לא שייך שיהיה לו
שם, כי מה שלעת עתה היה נקרא אדם,
זה על שם האדמה שממנה נלקח, אך
כיון שתפקיד האדם להיות מתעלה
לדרגה גבוהה יותר ועדיין אין לו את
העזר לכך, לכן בנתיים נתכנה בשם אדם
על שם החומר והחומריות ממנה הוא
נעשה. אבל אחר שנופל ה' אלהים
תרדמה על האדם וגו' ויבן ה' אלהים את
הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה
אל האדם (בראשית ב. כא-כב), כעת הגיע
לשלימות בריאתו, ויאמר האדם זאת
הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת
יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (בראשית ב.
כג), וכעת לפי הענין, גם לאדם ניתן שמו
הראוי, לזאת יקרא אשה כי מאיש

הוא ענין התורה כי נר מצוה ותורה אור
(משלי י. כג), וזהו נוח לו לאדם לגדל לגיון
אחד משל זיתים בגליל ולא לגדל תינוק
אחד בארץ ישראל. וכעת כמו החיי צער
שבעמל התורה צריך ודאי לומר שמדובר
בצער חיובי טוב ומועיל, שהרי במשנה
שם באבות כך היא דרכה של תורה פת
במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל
הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה
עמל אם אתה עשה כן אשריך וטוב לך
(תהלים קכח. ב) אשריך בעולם הזה וטוב לך
לעולם הבא, שלכאורה מהו אשריך
בעולם הזה כשאינו אוכל אלא פת במלח
ואינו שותה אלא מים במשורה והוא ישן
על הארץ וחי חיי צער, וגם להבין ההבדל
שבין אשריך ובין טוב לך. אלא שאם חיי
צער תחיה ובתורה אתה עמל, אז אשריך
בעולם הזה כי האושר שיהיה לך על ידי
דביקותך בתורה הקדושה הוא אושר
רוחני עד שלא תחוש כלל בצער הגשמי
שבחיי עולם הזה, ולעולם הבא טוב לך
כי מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים
לא. כ). ממילא כן הצער שבעמל הבנים
הוא ודאי צער חיובי כדאי טוב ומועיל
שתוצאותיו הן רוחניות וחיוביות. הנה גם
אם לא טוב היות האדם לבדו אלא ימצא
זיווגו בשביל העמדת דורות, הרי חתן
וכלה בגימטריא פריה ורביה עה"כ, וכן
הרי ב' הנרות שמדליקין לכבוד שבת
קודש הן כנגד רמ"ח איברי האיש ורנ"ב
איברי האשה שבצירוף הן בגימטריא ב'
פעמים נר, והנה נר דאיש עם נר דאשה
הוא בגימטריא פרו ורבו (בראשית א. כח, ויאמר
להם אלהים פרו ורבו ומלא את הארץ וכבשה) שזה
תכלית ענין אעשה לו עזר.

ונקבה בראם. אך אחר שויבן ה' אלקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויביאה אל האדם, כעת הגיע האדם לשלימות הבריאה ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת.

כן במשנה (פאה א. א) אלו דברים שאין להם שעור וכו' והבאת שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו. כשמדבר מהיחס בינו ובין זולתו, הוא נקרא אדם, בין אדם לחברו. אבל כשמדבר מהיחס בינו ובין אשתו, אינו נקרא אדם אלא איש, בין איש לאשתו.

ובמשמעות לזאת יקרא אשה, אין זו כוונה סתמית טעם שהיא קרויה אשה. אלא הרבה יותר מכך. אחר שהיא נקבה יחידה, ממילא ויאמר האדם היות אני זכר יחיד באדם בעולם וחיה היא נקבה יחידה, זאת הפעם, על כן לזאת כלומר לחיה זאת הפעם בדוקא, יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת, שבעל כורחך היא האשה המזווגת לי האיש הזה. זהו איש ואשה שהם הזיווג הנכון, זכו שכינה ביניהן, ולזאת יקרא אשה לאיש זה.

חית התחש שהיתה לפי שעה לעת הקמת

המשכן, היא באה לפני אדם הראשון לקריאת שם אחר הבנת הדברים, הנה בענין מה שברש"י על הפסוק ועדת תחשים (שמות כה. ה) מין חיה ולא היתה אלא לשעה (ממסכת שבת כח ע"ב), ולכאורה אם היתה רק לפי שעה לעת הקמת המשכן, אם כן מניין בא השם תחש לחיה זו, והלא היא לא היתה

לוקחה והיינו דדריש רבי עקיבא (סוטה יז ע"א) איש ואשה זכו שכינה ביניהן, כעת בשלימות הבריאה הם נקראים איש ואשה כי שכינה ביניהן יו"ד באיש וה"א באשה. זהו שבפיוט אל נא לעולם תוערץ (ליס ראשון של שבעות), עמד אדם ראש לנשמות וכו', ומורא על חיות ובהמות, וכלם יצירתי עלי אדמות, ובדעתו קרא להן שמות, ואחרי כן קרא שמי הנכבד והנודא בשמות. היינו אחר שבדעתו קרא אדם הראשון שמות להבעלי חיים, אז קרא שמו יתברך הנכבד והנודא בשמות כשכבר היו איש ואשה ושכינה ביניהן יו"ד באיש וה"א באשה. אך מאידך לאור מעלתם זו, בסילוק שכינה רחמנא ליצלן נותר אש. וכיון שחטא בעץ הדעת נגזרה עליו מיתה ולעת כזאת תופרד החבילה כי האשה קונה עצמה במיתת הבעל (קדושין ב' ע"א), לכן אחר שלאדם אמר פי שמעת לקול אשתך וגו' עד שובך אל האדמה פי ממנה לקחת פי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג. יז-ט), מיד אחר כך ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי (בראשית ג. כ), דהיינו כיון שנגזר עליו מיתה ובמיתת הבעל נתפרדה חבילת איש ואשה כנ"ל, לכן מעתה היא תהא נקראת על שם תולדותיה כי היא היתה אם כל חי.

ושבהמשך זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם וגו' זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם (בראשית ה. א-ב), כבר אמר רבי ירמיה בן אלעזר (ברכת סא ע"א) דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון, והיינו זכר

ובא ורבו שאחד מוליד הרבה, ע"כ, ממילא במעשה בראשית היה התחש פרה ואילו במשכן היה רביה, ועל כן במעשה בראשית לא היתה זו יצירה חדשה עד שתהיה נבראת גם היא בערב שבת בין השמשות.

ובריאת כל בעלי החיים זכר ונקבה, אמנם על הפסוק וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתְּנִינִים (בראשית א. כא) אָמַר רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי אֲחָא (בראשית רבה פרשה ג. ד) תְּנִינִים כְּתִיב, זֶה בְּהֵמוֹת וְלֹוִיתָן שְׂאִין לָהֶם בֶּן זִגְוֹת. אֵךְ כִּבְר אֲמַר רַב יְהוּדָה אֲמַר רַב (בבא בתרא עד ע"ב) כֹּל מֵה שֶׁבְּרָא הַקַּב"ה בְּעוֹלָמוֹ, זָכָר וְנִקְבָּה בְּרָאָם, אֵף לִוְיָתָן נִחַשׁ בְּרִיחַ וְלִוְיָתָן נִחַשׁ עֶקְלָתוֹן זָכָר וְנִקְבָּה בְּרָאָם, וְאַלְמָלִי נִזְקָקִין זֶה לְזֶה מַחְרִיבִין כֹּל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ, מֵה עָשָׂה הַקַּב"ה, סִירָס אֶת הַזָּכָר וְהָרָג הַנִּקְבָּה וּמִלַּחַה לְצַדִּיקִים לַעֲתִיד לִבָּא וְכוּ', וְאֵף בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי אֶלְפִי (תהלים ג. ז) זָכָר וְנִקְבָּה בְּרָאָם, וְאַלְמָלִי נִזְקָקִין זֶה לְזֶה מַחְרִיבִין כֹּל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ, מֵה עָשָׂה הַקַּב"ה, סִירָס הַזָּכָר וְצִינָן הַנִּקְבָּה וְשִׁמְרָה לְצַדִּיקִים לַעֲתִיד לִבָּא וְכוּ'.

וכיון שהגענו להתחש, הנה מה שמחד גיסא רָגַלְךָ לֹא בָצַקָה זֶה אֲרַבְעִים שָׁנָה (דברים ח. ד) וברש"י לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות, משמע מרש"י שהיו יחפים, ואילו מאידך גיסא נֶעְלַךְ לֹא בָלְתָה מֵעַל רָגְלְךָ (דברים כט. ד) הרי שלא היו יחפים. כבר כתבו בזה וכן ברא"ם, רגלך לא בצקה כדרך הולכי יחף כלומר להודיע באיזה מין נפיחה קמיירי, אך לא שהיו יחפי רגל, פירוש שרגלך לא בצקה משום שנעלך לא

אצל אדם הראשון. גם צריך להבין איך ומאיכן נוצרה חיה זו לאותה שעה, והלא חייב להיות שחיה זו נוצרה מזיווג של זכר ונקבה שהרי אין כל חדש תחת השמש (קהלת א. ט), ואף אם לו יצויר שאכן היתה זו בריאה חדשה מיוחדת בעת הקמת המשכן, אם כן היתה צריכה אף היא להיות נמנית בתוך עֲשָׂרָה דְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת (אבות פרק ה' משנה ו) שהם דברים שנבראו לצורך זמן מאוחר כמו פִּי הָאָרֶץ וּפִי הַבְּאֵר וּפִי הָאֲתוֹן וְהַקֶּשֶׁת וְהַמֶּנֶן וְהַמַּטֶּה וְהַשְּׁמִיר וְהַכֶּתֶב וְהַמִּכְתָּב וְהַלְיוּחוֹת וכו'.

ובענ"ד, כשקרא האדם שמות לכל בעלי החיים שבאו לפניו בשלימות הבריאה זכר ונקבה כנ"ל, היה שם גם את הזוג של אותה חיה זכר ונקבה שאדם הראשון קרא לה בשמה תחש, וחיה זו נבראה במעשה בראשית לצורך ולפי שעת הקמת המשכן, כלומר שמזוג ראשון של תחש נוצרו זוג זכר ונקבה לדור שני של זו החיה, וכן מזוג זה של דור שני נוצרו זוג זכר ונקבה לדור שלישי וכו'. אמנם לאור היותה חיה טהורה שהרי היתה במשכן, אז ודאי שבימי נח היה ממנה יותר מזוג אחד, שהרי וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ וּגו' מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לָךְ שְׂבָעָה שְׂבָעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ (בראשית ג. א-ב), אבל לעת הקמת המשכן נתרבתה חיה זו בכמות הנדרשת שתהא מספקת ליריעות, וזה הכוונה שחיה זו היתה לפי שעה. וענין זה כברש"י על הפסוק וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ (בראשית א. כב), אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר,

אף הוא בהתיבה, הנה כבר שמענו תמהים איך היה בהתיבה מקום לכל המון מיני בעלי חיים הקיימים בעולם. אך גם אם לא ליישב התמיהה באנו, עדיין נראה מה שהקב"ה ציוה לנח מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים איש ואשתו (בראשית ז. ב), היינו מהטהורים וגם מהטמאים שנבראו במעשה בראשית, אך לא מהטמאים שנעשו על ידי שנוקקו לשאינן מינן, שהם כלל לא יהיו נכנסים בתיבה. וכברשינו על הפסוק מהעוף למינהו (בראשית ו. כ), אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם. לפי שהמטרה היא לחיות זרע על פני כל הארץ (בראשית ו. ג), לחיות זרע רק מאלו המינים שנבראו במעשה בראשית.

את כח קריאת השמות נתן הקב"ה
להאדם אשר נברא בצלמו

שוב נשוב כעת לכל החיה שאדם הראשון קרא בשמותם. הנה בתחילה היה הקב"ה קורא בשמות הנבראים, ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה, ויקרא אלהים לרקיע שמים, ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקנה המים קרא ימים (בראשית א. ה-ח-ט), אבל מעת שנבראו החיים בדגי הים ובעופות ובבהמות ובחיות ובאדם, כבר לא קראם הקב"ה בשמות, אלא מסר כוחו זה להאדם בעל המעלה והדרגה ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב. ז) ובתרגום אונקלוס לרוח ממללא, האדם בכוחו זה יקרא בשמות כל החיים. ואחר שישקצו המים שרץ נפש חיה ועוף ועופף והתנינם הגדלים ותוצא הארץ נפש חיה בהמה ורמש וחיתו ארץ, אז יברא אלהים את

בלתה מעל רגלך. ואדהכי והכי היה נראה לענ"ד שאותם עורות מעולים עורות תחשים שהיו לשעה לעת ולצורך המשכן, מהנשאר מהם נעשו לעת כזאת מנעלים בריאים וטובים וכדברי הנביא ואנעלך תחש (יחזקאל טו. ט) דקאי על עת גאולת מצרים והליכתם במדבר ששם נאמר ומולדותיך ביום הולדת אתך לא כדת שרך ובמים לא רחצת למשעי (יחזקאל טו. ד) שדרשוהו (סוטה יא ע"ב) על נשים צדקניות במצרים שהיו יולדות בשדה תחת התפוח והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקיר ומשפיר אותן כחיה המשפרת את הולד, וההמשך ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמך ואמר לך בדמך חיי ואמר לך בדמך חיי רבבה כצמח השדה נתתך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכנו ושרך צמח ואת ערם ועריה ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים (יחזקאל טו. ו-ח) הכל נדרש על אותו הזמן, ואחר כך ואפרש כנפי עליך וגו' ואבוא בבקרית אתך נאם אדני אלהים ותהיי לי וארחצך במים ואשטף דמך מעליך ואסכך בשמן ואלבישך רקמה ואנעלך תחש (יחזקאל טו. ח-ט). ממילא אחר מעשה המשכן, מה שנותר מהתחש שהיה לפי שעה, נשתמשו בו לדברים אחרים כגון מנעלים וזהו ואנעלך תחש, ועל זה המנעל נאמר נעלך לא בלתה. ואם נתקיים גם רגלך לא בצקה בהיותם יחפים ממש, הרי זה נתקיים עד שהחלו להשתמש בעור המובחר של התחש למנעלים.

ואם דברנו מהתחש שנברא לצורך עת הקמת המשכן ועם כל זאת מסתמא היה

הָאָדָם בְּעָלְמוֹ בְּעָלָם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ
(בראשית ב. כו) ונתן לאדם כוחו זה, הוא כח
קריאת שמות, וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם
נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ (בראשית ב. טז).

נשמת חיים ונשמת רוח חיים

וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֹפֶר מִן
הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי
הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה (בראשית ב. ז), כָּל אֲשֶׁר
נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכָּל אֲשֶׁר
בְּחֶרֶבָה מָתוּ (בראשית ז. כב).

במשנה (יזמא פג ע"א) מִי שֶׁנִּפְלָה עָלָיו מִפְּלֶת
(בשבת), סֵפֶק הוּא שֶׁסֵּפֶק אֵינוֹ שֵׁם, סֵפֶק
חַי סֵפֶק מֵת, סֵפֶק כּוֹתֵי סֵפֶק יִשְׂרָאֵל,
מִפְּקָחִין עָלָיו אֶת הַגָּל, מִצְאָהוּ חַי
מִפְּקָחִין, וְאִם מֵת יִנִּיחוּהוּ, וּבִגְמָרָא עַד
הֵיכָן הוּא בּוֹדֵק, עַד חוּטְמוֹ (וְאִם אֵינוֹ מוֹצִיא רוּחַ,
וְדָא מֵת וַיִּנְחֻהוּ) וַיֵּשׁ אֹמְרִים עַד לֵיבּוֹ, נִימָא
הֲנִי תִנָּאִי כִּי הֲנִי תִנָּאִי, דְּתִנָּאִי מֵהֵיכָן
הוֹלֵד נּוֹצֵר, מֵרָאשׁוֹ שְׁנֵאמַר מִמַּעַי אָמִי
אַתָּה גּוֹזֵי (תהלים עא. ו) וְאֹמֵר גְּזִי נִזְרֹךְ
וְהַשְׁלִיכִי (ירמיה ז. כט, נור הוא שער הראש), אבא
שְׁאוּל אֹמֵר מְטִיבוֹרוֹ וּמִשְׁלַח שְׁרָשׁוֹ
אֵילֶךְ וְאֵילֶךְ, אִפִּילוֹ תִימָא אבא שְׁאוּל (נמי)
סְבִירָא לֵיהּ עַד חֻטְמוֹ, עַד כֵּן לֹא קָא אֹמֵר
אבא שְׁאוּל הֵתָם אֵלֹא לְעֵנִין יִצְרָה דְּכָל
מִיּוֹדֵי מִמְצִיעֵתִיהּ מִיתְצֵר, אֲבָל לְעֵנִין
פִּיקוּחַ נֶפֶשׁ אִפִּילוֹ אבא שְׁאוּל מוֹדִי
דְּעִיקָר חִיּוּתָא בִּאפִּיָּה הוּא דְּכִתִּיב כָּל
אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בִּאפִּיו.

לתנא קמא שהולד נוצר מראשו, הוא
למד זאת מפסוק, וַאִילוֹ לֹאבָא שְׁאוּל
שְׁהוֹלֵד נּוֹצֵר מְטִיבוֹרוֹ וּמִשְׁלַח שְׁרָשׁוֹ

אֵילֶךְ וְאֵילֶךְ, הוּא לִמַּד זֹאת מִסְבְּרָא וּמִן
הַהֲגִיוֹן וְאִין צִרִיךְ פִּסּוּק לִזְה. וְנִרְאָה
שְׁאִמְנָם לֹאבָא שְׁאוּל הוּא מִסְבְּרָא, אֲךָ
הַסְבְּרָא מִתְחַזְקָת גַּם מִפִּסּוּק. דְּהֵנָּה רַבִּי
אֲלִיעֶזֶר אֹמֵר בִּגְמָרָא לְעִיל (יזמא נד ע"ב) עוֹלָם
מֵאֲמַצְעֵיתוֹ נִבְרָא שְׁנֵאמַר בְּצִקְתָּ עֹפֶר
לְמוֹצֵק וְרִגְבִים יִדְבְּקוּ (אויב לז. לח), וּבִרְשׁ"י
מוֹצֵק אֶחָד הִיָּה לוֹ וּמִשָּׁם נִדְבְּקוּ רִגְבִים
סְבִיבּוֹ. הִרִי שְׁבִיעִירַת הָעוֹלָם וְצִקְתָּ עֹפֶר
לְמוֹצֵק, רִגְבִים יִדְבְּקוּ סְבִיבּוֹ אֵילֶךְ
וְאֵילֶךְ. מִמִּילָא כֵּן גַּם הָאָדָם יִסּוּדוֹ מֵעֹפֶר
מֵאֲמַצְעֵיתוֹ נִבְרָא כִּמוֹ שְׁנֵאמַר וַיִּצְרֶה ה'
אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם עֹפֶר מִן הָאֲדָמָה.

ודחיית הגמרא עד כאן לא אמר אבא
שְׁאוּל אֵלֹא לְעֵנִין יִצְרָה דְּכָל מִיּוֹדֵי
מִמְצִיעֵתִיהּ מִיתְצֵר, יִתְבָּאֵרוּ דְּבִרְיֵנוּ
דְּלְעֵנִין יִצְרָה כָּל מִיּוֹדֵי אָף שְׁאִינוֹ עֹפֶר,
מִמְצִיעֵתִיהּ מִיתְצֵר, אֲבָל לְעֵנִין פִּיקוּחַ
נֶפֶשׁ אִפִּילוֹ אבא שְׁאוּל מוֹדָה דְּעִיקָר
חִיּוּתָא בִּאפִּיָּה הוּא דְּכִתִּיב כָּל אֲשֶׁר
נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בִּאפִּיו.

ודברים אלו מחזקים ביותר לפי
שבהמשך הפסוק המוכיח על יצירת
האדם מן העפר נאמר שנשמת חיים
באפיו, וְכָל הַפִּסּוּק הוּא וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים
אֶת הָאָדָם עֹפֶר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו
נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה, פִּירוּשׁ
שְׁאִמְנָם הָאָדָם הוּא עֹפֶר מִן הָאֲדָמָה וְהָדִין
נוֹתֵן שְׁמֵאֲמַצְעֵיתוֹ נּוֹצֵר שְׁנֵאמַר בְּצִקְתָּ
עֹפֶר לְמוֹצֵק, אֲבָל זֶה רַק בְּבִרְיָאָתוֹ וְלֹא
בְּחִיּוּתוֹ, שְׁבַחֲיוֹ וַיִּפַּח בִּאפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים
וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה, חִיּוּתוֹ הוּא מֵאִפִּיו.
וּבִמְסַקְנָת הָעֵנִין נִרְאָה סְבִרַת הַגְּמָרָא

שיצירת גוף האדם מאמצעיתו וחיותו של האדם הוא מאפיו, ולכן לענין פיקוח נפש אפילו אבא שאול מודה דעיקר חיותא באפיה הוא. ושו"ר ברש"ש זה לשונו, דכל מידי ממציעתיה מיתצר עיין לעיל יומא נד ע"ב, הרש"ש הביא דוגמת כל מידי כמו יצירת הארץ.

ומידי דברי בדחיית הגמרא אבל לענין פיקוח נפש אפילו אבא שאול מודי דעיקר חיותא באפיה הוא דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, הנה מה שלא הביאו בגמרא להוכיח שעיקר חיותא באפיו ממקרא הקודם בתורה ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, אפשר לפי שהוכחה לפיקוח נפש מביאים מפסוק המוכיח שמיתה היא שלילת רוח חיים שבאפיו, כי פסוק זה מדבר במבול כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו.

וביותר נראה דהנה ב' דעות חלוקות בפירוש כל אשר נשמת רוח חיים. להאבן עזרא כל אשר נשמת רוח חיים קאי על האדם לבד, וזה לשון האבן עזרא (פסוק כא), ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם, כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם. אך ברש"י שפי' נשמת רוח חיים נשמה של רוח חיים, גרס הרא"ם נשימה ביו"ד כלומר כל שיש בו נשימה של רוח חיים, אבל אין לומר נשמה, שהרי לבהמות אין נשמות ודוקא גבי אדם כתיב ויפח באפיו נשמת חיים, אבל לא גבי בהמות וחיות

ועופות. ממילא לפי גירסת הרא"ם ברש"י מתיישב מה שלענין פיקוח נפש המדבר מחיי הגוף הוכיחו דעיקר חיותא באפיה מהפסוק המדבר מכל אשר נשימה באפו, כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, כי הפסוק ויפח באפיו נשמת חיים מדבר רק ממי שיש בו נשמה, האדם לבד. ומהרא"ם נראה טעם זה אמת, אך קטן כמוני מי אנכי להוכיח לא כהאבן עזרא.

גם הבדל יש בין שני המקראות. ביצירת האדם לא נאמר רוח, רק ויפח באפיו נשמת חיים והוא דרגה גבוהה כי היא נשמת חיים ולא רוח בלבד, וכבתרגום יונתן בן עוזיאל וַיִּפַּח בְּנִחְרוֹתָי נְשָׁמָתָא דְּחַיִּי וַהֲוֵת נְשָׁמָתָא בְּגוּפָא דְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְלָא לְאַנְהָרוֹת עֵינָיו וּלְמַצְתוֹת אוֹדְנָיו. מה שאין כן הפסוק כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו בא לומר אשר באפיו נשמת רוח חיים מתו ונשלל רוח החיים ממנו וזה כולל כל החי על האדמה כנ"ל. על כן כדי ללמד שעיקר חיותא באפיה הביאו פסוק זה.

נשמת כל חי ורוח כל בשר

ואחר שמצאנו הבדלה בין נשמת חיים שביצירת האדם ובין נשמת רוח חיים שבמבול, שביצירת האדם ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ואילו במבול כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו, הנה בשבח של נשמת אומרים נְשָׁמָתָא כָּל חַי תִּבְרָךְ אֶת שְׁמֶךָ ה' אֱלֹהֵינוּ, לברך את ה' לא נאמר רוח אלא נשמת כל חי תברך, כל אשר נשמה רוחנית באפו יברך, ואילו לפאר

יאמר זה היהודי את תפילת נשמת כל חי וממילא יתחמם כל גופו בלהט התפילה, והוסיף והקשה, וכי לחימום הגוף האם יש טוב מאמירת נשמת (בתמיה), וכי יתכן שאיבר אחד בגוף האדם לא יתחמם ויתלהט אחרי תפילה זו, והלא בתפילה זו כל האיברים מתלהטים לפני הקב"ה ומהללים ומודים על חסדיו ונפלאותיו של הבורא יתברך שמו.

ואדהכי מהיכן הולד נוצר אם מראשו או מטיבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך, אבל לעתיד לבא בעת התחייה במהרה בימינו אז לכולי עלמא מאמצעיתו, וכדאמר רבי חייא (וה"ק וירא כח ע"ב) וְלֹא עוֹד, אֲלֵא דִּהְיוּא גּוֹפָא דִּהְיוּ, יָקוּם מִשְׁמַע, דְּכַתִּיב יָחִיו מִתְיָד (ישעיה כו. יט, יח) מִתְיָד נִבְלָתִי יִקְוֶמֶן הַקִּיצוֹ וְרִנְנוּ שְׂכְנֵי עֶפְרַיִם כִּי טַל אֹרֶת טַלְדָּךְ וְאַרְצֵךְ רִפְאִים תִּפְּלִי וְלֹא כְּתִיב יִבְרָא, מִשְׁמַע דְּבְרִיךְ אִינוֹן אֲבָל יָחִיו, דִּהָא גִרְמָא חַד יִשְׁתְּאָר מִן גּוֹפָא תַּחוּת אֲרָעָא וְהָיוּ לֹא אֲתִרְקֵב וְלֹא אֲתִבְּלִי בְּעֶפְרָא לְעֵלְמִין, וּבִהְיוּא זְמַנָּא קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יִרְבֵּךְ לִיה וְיַעֲבִיד לִיה כְּחִמְרָא בְּעֵיסָה וְיִסְתַּלַּק וְיִתְפַּשֵּׁט לְאַרְבַּע זְוִיין, וּמִנִּיהּ יִשְׁתַּכַּלֵּל גּוֹפָא וְכָל שְׂיִיפֵי וכו'. אם בעת התחיה יעשה אותו כמו שאור שבעיסה ותעלה ותתפשט לארבע פינות עד שממנה ישתכלל הגוף וכל איבריו, אז ודאי שמאמצעיתו יהיה נעשה.

ובענין טל אורות בעת התחייה, כבר כתבנו על הפסוק כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֱלֹהֶיךָ שָׁרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ (בראשית כא. יב) שאומר הנביא הקיצו ורננו שְׂכְנֵי עֶפְרַיִם כִּי טַל אֹרֶת טַלְדָּךְ וְאַרְצֵךְ רִפְאִים תִּפְּלִי (ישעיה כו. יט), אורות

ולרומם נאמר וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תִּפְאָר וּתְרוֹמָם וְכָרְךָ וכו' היינו רוח כל בשר גם של בעלי חיים המשוללי נשמה, הגם שהם אינם מברכים, אבל גם הם מפארים ומרוממים על ידי שירתם, שהרי כל הברואים אומרים שירה ומפארים ומרוממים להשי"ת. ובהמשך שוב נכלול בפעולתנו גם את הנשמה וגם את הרוח והאיברים ונאמר עַל כֵּן אֲבָרִים שְׁפִלְגָתָּ בְּנוֹ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שְׁנַפְחָתָּ בְּאַפִּינוּ וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שְׁמָתָּ בְּפִינוּ הֵן הֵם יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיְפָאֲרוּ, הֵם בְּכָל־לוֹתָם גַּם יִבְרְכוּ מִצַּד הַנִּשְׁמָה גַּם יִשְׁבְּחוּ וַיְפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ. עוד יש להאריך בזה, וכל המשבח לבורא יתברך שמו בתפילת נשמת כל חי בהתלהבות ודביקות, יראה ויבין דברים נפלאים מזה השבח, וכמו שהיינו חשים בעת אמירת נשמת באותן שנים שהשתדלנו להתעלם לגמרי מכל המקרים קשים ולהיות מרוכז רק בתורה ועבודת ה'. וכבר אל שערי העיר הורדאנא הגיע ביום חורפי קר אדם עני שהתמוטט מרוב חולשה לאחר טלטוליו המפרכים בדרכים המושלגות, אחד מבני המקום שהבחין בו הגביהו והביאו לבית המדרש שם יסייעו אנשי המקום להשיב את רוחו, האחד הביא כוס תה חם והשני הושיבו ליד התנור, אולם הקור העז שעירפל את חושי השפיע עליו עד שהיה בסכנת חיים. משחופיע ובא בבית המדרש בעל היסוד ושורש העבודה שבאותה עת כיהן כרב העיר והבחין במעשי האנשים אשר העלו תוהו מבלתי יכולת לייצב את מצבו של העני, פנה אליהם ואמר איעצכם עצה פשוטה,

אנו נמצאים בארץ ישראל. אלא ששתי הבקשות לשנה הבאה בארעא דישראל ולשנה הבאה בני חורין יתממשו ויתגשמו בצירוף. לשנה הבאה בארעא דישראל, בני חורין לעסוק בתורת ארץ ישראל, לפי שאין תורה כתורת ארץ ישראל.

עוד עיין בסוף הדברים שכתבנו על הפסוק וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהָיָה שְׁנֵי אָנָשִׁים עֹבְרִים נָצִים וגו' וַיֹּאמֶר אֶבְרָהָם נִדְעָה הַדְּבָר (שמות ב. יג-יד), שחובת גלות הוא בעוון ביטול תורה, ועל ידי שגולה למקום תורה יצא ידי חובת גלות ושוב לא יצטרך להשתעבד ולהתענות בהיותו בגלות, והיינו אין תורה כתורת ארץ ישראל, כי תורת ארץ ישראל ארץ הקודש אינה בשביל להיפטר מגלות, שהרי בלאו הכי נמצאים בארץ הקודש על התורה.

כן אפשר בנוסח ההגדה שברמב"ם (אחרי הלכות חמץ ומצה) שֶׁתָּא הָכָא לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל, שֶׁתָּא הָכָא עֲבָדִי, לְשֶׁתָּא דְאַתֵּינָא בְּנֵי חוּרִי, שֶׁב' דְּיוֹקִים כֵּאֵן. הא' מה שלשנה הבאה בארעא דישראל, אומרו לשנה הבאה בלשון הקודש ואילו לשתא דאתיא בני חורי אומר בלשון ארמית לשתא דאתיא, והדיוק הב' אומרו שתא הכא עבדי לשתא דאתיא בני חורי, שלכאורה היה צריך לומר שתא עבדי לשתא דאתיא בני חורי ומהו שתא הכא עבדי. ובדרך אפשר מה שלשנה הבאה בארעא דישראל בלשון הקודש ואילו לשתא דאתיא בני חורי בלשון ארמית, כי שתא הכא בגולה ששם היו מדברים לשון ארמית כבתלמוד בבלי, לשנה הבאה בארעא דישראל

בגימטריא תרי"ג. כי טל אורות הם התרי"ג מצוות, הוא טלך טל של תחיה לעתיד לבא, ששם ברש"י כי טל אורות טלך כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצוותיך להם טל של אור, ובהמשך הרש"י וארץ רפאים תפיל, ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך. כלומר כנגד טל אורות הם תרי"ג מצוות טלך, כנגדן לארץ תפיל רפאים שריפו ידיהם מתורתך.

אין תורה כתורת ארץ ישראל

שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֵּבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ הַחַיִּילָה אֲשֶׁר שָׁם הָזָהָב, וְהַזָּהָב הָאֶרֶץ הַזֹּאת טוֹב שָׁם הַבְּדִלָח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם (בראשית ב. יא-יב).

במדרש (בראשית רבה פרשה טז ד, ויקרא רבה פרשה יג ח) הוא הסבב את כל ארץ החיילה שעלה והקיף את כל ארץ ישראל דכתיב ביה הוחלי לאלהים כי עוד אודנו (תהלים מב. ו), אשר שם הזהב אלו דברי תורה שהן נחמדן מזהב ומפז רב, וזהב הארץ ההיא טוב, מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל, שם הבדלח ואבן השם וגו' מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה. ואחר שאמרו (אבות פרק ו' משנה ב) חרות על הלכות (שמות לב. טז) אל תקרא חרות אלא חרות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכיון שאין תורה כתורת ארץ ישראל, ממילא אפשר לומר זהו שבסדר הגדה של פסח השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורי, השתא הכא והלא גם כעת

אֲשֶׁר תִּסְרְנוּ יָהּ וּמִתּוֹרַתְךָ תִּלְמְדֶנּוּ (תהלים צד. יב), ארץ ישראל דכתיב כִּי בְּאֶשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מִסֶּרְךָ (דברים ת. ה) וכתוב בתורה כי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה (דברים ת. ז) וכו'. ממילא זהב טוב הוא עסק התורה הקדושה בארץ ישראל, שאין תורה ארץ ישראל נחסרת כלום כשצורפים אותה ביסורי קנין תורה וקנין ארץ ישראל. זהו גם שבקנין הארץ כתיב כי כאשר יסור אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מִסֶּרְךָ וכתוב בתורה כי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה, ארץ הוא הארץ, טובה היא התורה שבארץ.

סגולת קדושת ארץ ישראל

לחספיק לקבל הארת חג ביום א'

ואדהכי הנה בספה"ק ישמח ישראל (שמחת תורה ד"ה והיית בא"ד) זה לשונו, וזה הוא כמו"ש על מאחז"ל (בציה ד' ע"ב) יום ב' של גליות הוא משום ספיקא דיומא, היינו למי שלא היה סיפוק בידו לקבל קדושת הארת החג הקדוש ביום א', הוסיפו לנו חז"ל מחסדי הש"י עוד יום אחד כדי שכולם יקבלו עליהם עול מלכות שמים מקדושת החג הקדוש. ומדברי הישמח ישראל, הנה מעלת ארץ ישראל שאין צריך לספיקא דיומא, כי אולי סגולתה להיות בני ארץ ישראל כולם מספיקין ביום טוב ראשון.

אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי

תורה וגם בבית האסורין אתה בן חורין

ואם הזכרנו ענין אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, הנה בדתנו רבנן (ברכות סא ע"ב) פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה

ששם מדברים לשון הקודש, ומה ששתא הכא עבדי אומרו שניהם הכא ועבדי, ר"ל ואילו לשנה הבאה יהיה לנו את שניהם, שנהיה בארעא דישראל בני חורין לעסוק בתורת ארץ ישראל ובנ"ל, לפי שאין תורה כתורת ארץ ישראל.

ותורת ארץ ישראל ראינו עוד בהגדה. על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו, שְׁחֻצֵּינָנו מְצָרִים וכו' ונתן לנו את התורה והַכְּנִיסָנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, הסמיך הכניסנו לארץ ישראל לנתן לנו את התורה, כי בזה תהא הטובה כפולה ומכופלת לפי שאין תורה כתורת ארץ ישראל.

תורת ארץ ישראל אינה נחסרת כלום

ביסורי קנין תורה ויסורי קנין ארץ ישראל

ובדומה אמרנו בסיעתא דשמיא בדברי התוס' בדאמר רב חסדא (יומא מד ע"ב) שבעה זהבים הן, זהב וזהב טוב וזהב אופיר וזהב מופז וזהב שחוט וזהב סגור וזהב פרוים, זהב וזהב טוב דכתיב וזהב הארץ ההיא טוב, ובתוס' זהב טוב מפרש בירושלמי כשצורפים אותו אינו נחסר כלום (ואמנם בירושלמי איתא כן על זהב טהור, ולשון בירושלמי שבעה זהבים הן, זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב מופז זהב מוזקק זהב שחוט זהב פרוים וכו', זהב טהור שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום, ועיין בנימוקי הגר"ב שהשאיר בצ"ע, ויתכן אחד שודאי שבעה מיני זהבים כי כן המציאות, אלא שבבבלי הן בסדר שהראשון זהב וזהב' זהב טוב ואילו בירושלמי הראשון הוא זהב טוב וזהב טהור, על כן לזה נתכונו בתוס' שהזהב השני שבירושלמי שאינו נחסר כלום שהוא זהב טהור, היינו שהזהב השני שבבבלי זהב טוב שאינו נחסר כלום, ותניא (ברכות ה' ע"א) רבי שמעון בן יוחאי אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין, אלו הן, תורה וארץ ישראל והעולם הבא, תורה מנין, שנאמר אֲשֶׁרִי הַגִּבֹּר

כדאיתא משמת פפוס ולוליינוס נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד משיח בן דוד, עוד עיין בתורת כהנים בחוקותי פ"ה מ"ב ע"פ וְשִׁבְרֹתֶי אֶת גְּאוֹן כּו' (ויקרא כ. יט) אלו הגיאים שהם גאונים של ישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס אלכסנדריו וחבריו עכ"ל, וראיה לזה שלא קראו לרבי עקיבא בלשון רבי אלא עקיבא, עי' תענית יח רש"י ד"ה לוליינוס, ע"כ מאמרי נועם להגר"א.

ובפשטות נראה מה שאין תורה כתורת ארץ ישראל, לפי שבהלכות סוכה (א"ח סימן תרל"ט סעיף ד) כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים קוֹרְא וְלוֹמֵד בְּתוֹךְ הַסֻּכָּה, וְכַשְּׁמַבִּין וּמְדַקְדֵּק בָּמָה שִׁיקְרָא וְיִלְמַד יָכוֹל לְלַמֵּד חוּץ לַסֻּכָּה בְּיָדֵי שְׁתֵּהָא דְעֵתוֹ מִיִּשְׁבֵּת עָלָיו, הרי שלזכות לתורה בהבנה הראויה צריך אויר טוב, ואמר רבי זירא (בבא בתרא קנח ע"ב) אוירא דארץ ישראל מחכים. הרי אין תורה כתורת ארץ ישראל שאוירה מחכים.

אזהרה לבן נח על ברכת השם ועבודה זרה
וַיֵּצֵאוּ ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לְאִמּוֹר מִכֹּל עֵץ
הָגֵן אֲכַל תֹּאכֵל (בראשית ב. טז).

תנו רבנן (סנהדרין נ ע"א וע"ב) שבע מצוות נצטוו בני נח, דינין וברכת השם עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מן החי וכו', מנהגי מילי, אמר רבי יוחנן דאמר קרא ויצא ה' אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל וכו', ה' זו ברכת השם וכן הוא אומר וְנִקְבַּשׁ שֵׁם ה' מוֹת יוֹמָת (ויקרא כד. טז), אלקים זו עבודת כוכבים

מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה, אמר ליה, עקיבא אי אתה מתיירא מפני מלכות וכו', לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו, אמר לו, פפוס מי הביאך לכאן, אמר ליה, אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה, אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים. לא שפפוס נעשה בעל תשובה דוקא בהגיעו לבית האסורים עד שבהיותו בבית האסורים אמר לרבי עקיבא אשריך שנתפסת על דברי תורה. אלא שכעת בהיות פפוס ורבי עקיבא שניהם בבית האסורים, ההבדל ביניהם הוא שפפוס בהיותו אסור באויקים לא היה יכול להמשיך בעיסוקיו הגשמיים אשר עליהם הוא נתפס, מה שאין כן רבי עקיבא שנתפס על דברי תורה ומה לי הכא ומה לי התם כי בכל מקום יהיה עוסק בתורה, ורבי עקיבא בן חורין אף שגופו בבית האסורים, שהרי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וזהו אשריך שנתפסת על דברי תורה ואתה בן חורין ואוי לפפוס שנתפס על דברים בטלים.

כל הנ"ל מתיישב יפה בדרוש. אך הגר"א למד בדרך אחר. שבאמרי נועם (על מסכת ברכות) כתב וזה לשונו, אוי לפפוס שנתפס על דברים בטלים פירוש על מה שהשיב לו רבי עקיבא תשובה על דבריו והוא שתק ולא דחה דבריו של רבי עקיבא, לכך נתפס, נמצא פפוס נתפס על דברים בטלים, אבל אי אפשר לפרש דברים בטלים ממש, דחס ושלום לומר כן עליו, דהוא היה גדול הדור ועשיר ומכובד גדול

וכן הוא אומר לא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים (שמות ב. ב) וכו', ע"כ. אמנם אלקים זו עבודת כוכבים וכן הוא אומר לא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, אך ודאי שויצו ה' אלקים הוא קודש כי כך פשוטו. וכך נראה לפרש המקרא בפירוש הגמרא. ה' זו ברכת ה' היינו שהוזהר על ברכת ה', אלקים היינו שאין אלוה מבלעדי אלקים, וממילא זו אזהרה על עבודת כוכבים.

ענין ודבק באשתו והיו לבשר אחד

על כן יֵעֻז אִישׁ אֶת אִבּוֹ וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבֶשֶׁר אֶחָד (בראשית ב. כד).

ברש"י לבשר אחד, הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד. והרמב"ן אחר שהביא את דברי רש"י כתב וזה לשונו, ואין בזה טעם, כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בוולדותיהם, והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להם דביקות בנקבותיהן, אבל יבוא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם, ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמי ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפון בה להיותה תמיד עמו, וכאשר היה זה באדם, הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואת אמם ורואים את נשותיהן כאלו הן עימם לבשר אחד וכן פ' אֶחָדוֹ בְּשָׁרֵנוּ הוּא (בראשית ל. כז) אֵל כָּל שָׂאֵר בְּשָׂרוֹ (ויקרא יח. ו). הקרובים במשפחה יקראו שאר בשר, והנה יעוזב שאר אביו ואמו וקורבתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם, ע"כ.

ובספורנו, על כן מאחר שבזאת הראשונה כיוון האל יתברך שתהיה דומה לאיש כפי האפשר עד שיצר אותה מגוויתו, יעוזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו, ראוי שישתדל האדם לישא אשה הוגנת לו וראויה לידבק בו, גם שיצטרך לעוזב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמיתי בבלתי דומים, אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכווננו לדעת אחד והיו לבשר אחד מכיון בכל הפעולות להשיג השלימות המכוון ביצירת האדם כאילו שניהם נמצא אחד בלבד.

ואחר כל זאת, הנה ברש"י על הפסוק וְאָמַר אֵל אֲדֹנִי אֵלֵי לֹא תִלָּךְ הָאִשָּׁה אֲחֵרִי (בראשית כד. לט) אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו, אמר לו אברהם, בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך. פירוש אין ארור מדבק בברוך, היינו שבכזה זיווג לא שייך כלל ולא תיתכן מציאות של ודבק והיו לבשר אחד. נמצא שענין הדביקות הוא תוצאה מוגמרת של ב' התואמים. ובזה אפשר בפסוק אֲחֵרִי ה' אֱלֹהֵיכֶם תִּלְכוּ וְאֹתוֹ תִּירָאוּ וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמְרוּ וְכָלֹו תִשְׁמְעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּ (דברים יג. ה) מה שמכל הפעלים רק בתדבקון יש נו"ן אחרונה, כי סדר הפעלים הם בתהליך של התקרבות אל הבורא יתברך שמו עד שאותו תעבודו, ואם אכן תפעלו כן, אז בו תדבקו, בו תדבקו אין זו הוראה להידבק בו יתברך שמו, אלא זו התוצאה שבו תדבקו. עוד בענין כתבנו בפסוק שם (דברים יג. ה).

מי פתי יסור חנה חסר לב אמרה לו

כִּי בַיּוֹם אֲכַלְכֶּם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהָיִיתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע (בראשית ג.
ה). **וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה כֹּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחָי לְעֹלָם** (בראשית ג. כב).

קודם החטא כמו שפי' רש"י, אחר כך מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו דקאי על מה שחזה פיתתה לאדם, עיזבו פתאים וחיו פירוש שהפיתו היה כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים יודעי טוב ורע וזהו עיזבו פתאים שתעזבו הפתייה לקנות דעת להיות כאלקים יודעי טוב ורע, ואז וחיו לפי שאם ידעו טוב ורע אולי יאכלו מעץ החיים וחי לעולם כמו שנאמר הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה כֹּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחָי לְעֹלָם (בראשית ג. כב). ועוד נדרשים יפה הפסוקים במשלי שם בזה הענין.

ותתן גם לאישה שיהא הוא
עימה כשהיא תיתפס בקלקלתה

וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכַל וְכִי תִתְּנָהּ הוּא לְעֵינֵיהֶם וְנִחְמְדָהּ הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיָּו וַתֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם לָאִשָּׁה עִמָּה וַיֹּאכַל (בראשית ג. ו).

ברש"י ותתן גם לאישה עימה שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת, ע"כ. ובפרקי דרבי אליעזר (פרק יג) הלכה האשה ונגעה באילן וראתה מלאך המות שבא כנגדה, אמרה אוי לי, עכשיו אני מתה והקב"ה עושה אשה אחרת ונותנה לאדם, אלא הרי אני גורמת לו שיאכל עמי, אם נמות נמות שנינו, אם נחיה נחיה שנינו.

אדם העושה בגניבה ובעצת היצר הרע ומציע ליהנות גם לזולתו, אין זה מטוב ליבו ורצונו להיטיב עם זולתו. אלא כאותו תינוק בבית מקום ספר העושה

במסכת סנהדרין (לח ע"ב) אדם נברא בערב שבת וכו' כדי שיכנס לסעודה מיד, משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה ואחר כך הכניס אורחין, שנאמר חֲכָמוֹת בְּנִתָּה בֵּיתָה חֲצֵבָה עֲמוּדֶיהָ שְׁבָעָה, טַבְּחָה טַבְּחָה מִסְכָּה יֵינָה אֵף עֲרֻכָּה שְׁלֹחָנָה, שְׁלָחָה נְעֻרְתֶּיהָ תִּקְרָא עַל גְּפֵי מְרֹמֵי קֶרֶת (משלי ט.
א-ב-ג), חֲכָמוֹת בְּנִתָּה בֵּיתָה זו מידתו של הקב"ה שברא את כל העולם כולו בחכמה, חצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי בראשית, טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה אלו ימים ונהרות וכל צורכי עולם, שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחזה, על גפי מרומי קרת, רבה בר בר חנה רמי, כתיב על גְּפֵי וכתוב על פֶּסֶא מְרֹמֵי קֶרֶת (משלי ט. יד, וַיִּשְׁבָּה לִפְתָּח בֵּיתָה עַל פֶּסֶא מְרֹמֵי קֶרֶת), בתחילה על גפי ולבסוף על כסא, מי פתי יסור הנה חסר לב אָמְרָה לוֹ (משלי ט. ד) אמר הקב"ה מי פתאו לזה, אשה אמרה לו, דכתיב נֹאֲף אִשָּׁה חָסֵר לֵב (משלי י. לב).

סדר הפסוקים כך הן. שְׁלָחָה נְעֻרְתֶּיהָ תִּקְרָא עַל גְּפֵי מְרֹמֵי קֶרֶת, מי פתי יסור הנה חסר לב אָמְרָה לוֹ, עֲזָבוּ פְתָאִים וְחָיו (משלי ט. ג-ד-ה). אחר ששלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת כי על גפי היה

כך ברא לו חוה מצלעו, ע"כ. אך רק למאן דאמר ב' יצירות אליבא דרבינו חננאל יתיישב ממה חששה שישא אחרת.

ולולא דמסתפינא אמינא בדרך אפשר, אולי נתנה גם לרבות כל בהמה וחיה שימותו אף הן. לפי שברש"י על הפסוק וַיֹּאמֶר הָאָדָם זאת הפעם עָצָם מַעֲצָמִי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי (בראשית ב. כג) מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו בהם עד שבא על חוה. ממילא נתנה לכל בעלי החיים שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת מהם, ואף שכבר לא נתקררה דעתו עד שבא על חוה, עם כל זאת אחר שכבר בא עליהם והרי אין אשה מתקנאה אלא בדרך חבירתה (מגילה י"ע"א), לכן עדיין חששה.

עוד בזה. אחר שותתן גם לרבות כל בהמה וחיה, אבל הנחש עצמו לא אכל. לפי שברש"י על הפסוק וַאֲיִבָּהּ אִשִּׁית בֵּינָךְ וַיִּבֶן הָאֱשֶׁה (בראשית ג. ט) אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחילה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחילה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן, לפיכך ואיבה אשית. הרי מטכסיסי הנחש היה שהאדם יאכל תחילה. ממילא כשותתן גם לאישה עמה לרבות כל בהמה וחיה, ודאי שהנחש בעצמו היה יודע שלא לאכול ובפרט לא לפני חוה. וסוף דבר נראה מפורש בפסוק שחיה אכלה תחילה, שנאמר ותיקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל.

בגניבה שלא כראוי, שכשהוא מציע לזולתו חבירו להשתתף עימו אין זה אלא בשביל שאם הוא יהיה נתפס בקלקלתו אז הוא לא יהיה לבד בתפיסה, כן כאן בחוה שנטלה מהפרי בעצת היצר המסית, לא משוב לבה נתנה גם לאישה עימה לגרום לו הנאה מדבר הטוב למאכל ותאוה לעינים ונחמד להשכיל, כי אם כוונתה היתה להיטיב עימו, אז ודאי היתה מונעתו לבל יהיה נכשל בחטא אף הוא. ואם לא כן אלא שנתנה מפיתוי היצר גם לאישה עימה, הרי זה רק בשביל שהיא לא תהא לבדה אלא שיהא אישה עימה כשהיא תיתפס בקלקלתה.

ותיקח מפריו ותתן גם לכל בהמה וחיה

וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכָל וְכִי תֹאמָר הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמָד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם לְאִשָּׁה עִמָּה וַיֹּאכַל (בראשית ג. 6).

ברש"י ותתן גם לאישה עימה שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת, גם לרבות כל בהמה וחיה, ע"כ. ולהבין מה שחששה שמא ישא אחרת, והרי באותו זמן לא היתה אשה אחרת בכל העולם כולו זולתה. אמנם על הגמרא (כתובות ח' ע"א) לימא בהא קמיפלגי דמר סבר חדא יצירה הואי ומר סבר שתי יצירות הואי, כתב הרשב"א וזה לשונו, רבינו חננאל כתב חדא יצירה הואי, חוה לבדה נוצרה מן הצלע, ומר סבר שתי יצירות הוו לו, אחת נוצרה עימו מקודם וברחה, ואחר

כל עסקי העולם נחלקים לג', טוב ערב ומועיל
 ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי
 תאווה הוא לעינים ונהמד העץ להשכיל
 ותתקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה
 עמה ויאכל (בראשית ג. 1).

אחר דברי המפרשים בביאור הפסוק,
 אפשר בפשטות. לפי שבסדר ברכות
 התורה (ברכות יא ע"ב) מאי מברך, אמר רבי
 יהודה אמר שמואל אשר קדשנו במצותיו
 וצונו לעסוק בדברי תורה, ורבי יוחנן
 מסיים בה הכי, הערב נא ה' אלהינו את
 דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית
 ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי
 עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי
 תורתך ברוך אתה ה' המלמד תורה
 לעמו ישראל, ורב המנונא אמר אשר
 בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו
 ברוך אתה ה' נותן התורה, אמר רב
 המנונא זו היא מעולה שבברכות הלכך
 לימרינהו לכולהו. בדברי רב המנונא,
 והרי לכאורה אם ברכת אשר בחר בנו
 מכל העמים מעולה היא שבברכות אם
 כן למה לימרינהו לכולהו ולמה לא יאמר
 רק את זו המעולה, יתבאר על פי דברי
 המהרש"א בטעם ג' חלקי ברכות אלו,
 שכל עסקי העולם נחלקים לג', טוב ערב
 ומועיל, ולכן בתחילה ענין הטוב מברך
 אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעסוק
 בדברי תורה שאין טוב אלא תורה, אחר
 כך הערב שאין לך עריבות בכל עסקי
 האדם כעריבות לימוד התורה ועל זה
 אומר והערב נא וכו', ואחר כך ענין
 המועיל אשר בחר בנו מכל העמים
 להועיל לנו על ידי התורה שהבדילנו
 מכל העמים, ואמר רב המנונא, זו היינו

אשר בחר בנו מכל העמים, מעולה
 שבברכות היינו שהיא המועיל, הלכך
 לימרינהו לכולהו היינו את כל הג'
 הכוללים טוב וערב ומועיל שבתורה.
 ממילא בדין כיון שחווה ראתה בעץ זה
 את הטוב שנאמר ותרא האשה כי טוב
 העץ למאכל, ואת הערב כי תאווה הוא
 לעינים שיורה על עריבות, ואת המועיל
 שנאמר ונחמד העץ להשכיל שיש בו
 תועלת להבין, אז נתפתתה ותיקח מפריו
 וכו', כי ענין טוב וערב ומועיל הוא בכל
 עסקי עולם הזה כבמהרש"א הנ"ל.

כשהאדם נתקלל על עונו

נפקדה האדמה על עוונה ונתקללה

ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי
 הוא נתנה לי מן העץ ואכל (בראשית ג. יב).

בבעל הטורים היא נתנה לי מן העץ ואוכל,
 לפי הפשט שהכיתני בעץ עד ששמעתי
 לדבריה. כן ברש"י על הפסוק וצוה הפהן
 ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות
 ועץ ארז (ויקרא יד. ד) מקל של ארז.

ובמה שאמר רב שמואל בר רב יצחק
 בריש מסכת סוטה (ב' ע"א) כי הוה פתח
 ריש לקיש בסוטה אמר הכי, אין מזווגין
 לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו שנאמר
 כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים
 (תהלים קכ. ג), כעת יתכן במליצה לבאר
 ענין לא ינוח שבט הרשע על גורל
 הצדיקים לזיווג, כי שבט הוא המטה הוא
 העץ כדתניא (סנהדרין ה' ע"א) לא יסור שבט
 מיהודה (בראשית מט. י) אלו ראשי גליות
 שבבבל שרודין את ישראל בשבט, ולזה

נאמר כי לא ינוח שבט הרשע, שבט היינו המקל והעץ אשר ביד האשה שלא ינוח על גורל הצדיקים וכו'. עוד עיין בח"א מהרש"א (סוטה ב' ע"א) שפי' בכמה אנפין.

עוד בזה. כי אמנם דברי בעל הטורים נראין כדרוש, אך בעל הטורים כתב שזהו לפי הפשט. ונראה שכן הוא בהכרח. לפי שוֹיָאֵמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאָרֶץ וגו' עץ פְּרִי עֵשָׂה פְּרִי (בראשית א. יא) וברש"י שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הָאָרֶץ עץ עֵשָׂה פְּרִי (בראשית א. יב) ולא העץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עוונתו נפקדה גם היא על עוונתה ונתקללה, ע"כ. אחר שהארץ לא הוציאה עץ עושה פרי כפי שנצטווית, ממילא הרי היא נתנה לי מן העץ ואוכל, מה שהיא נתנה לי מן העץ אין זה לאכילה שהרי אין לעץ טעם, ועל כורחך צריך לומר שהיא נתנה לי מן העץ בהלקאה עד שאכלתי מן הפירות (ודלא כמאן דאמר שאלין שאכל ממנו אדם הראשון היה טעם בעצו), וזהו ההכרח לבעל הטורים לפרש הפשט כמו שפי'. ממילא כעת יתיישב יפה מה שכשנתקלל האדם על עוונתו נפקדה גם האדמה על עוונתה, כיון שחטא אדם הראשון היה גם בסיבת מה שהאדמה עשתה רק עץ עושה פרי ולא עץ פרי, לכן דוקא כשנתקלל אדם על עוונתו נפקדה גם היא על עוונתה. ומדויק במה שנאמר וּלְאָדָם אָמַר פִּי שְׂמַעַתָּ לְקוֹל אֲשֶׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָךְ (בראשית ג. יז), כי ארורה האדמה נאמר לאדם ולא לחיה ולא בקללת הנחש.

ואחר כתיבת הדברים ראינו בשלה"ק שכשהארץ שינתה שלא להוציא עץ שיהיה בו טעם כפרי, לטובה חשבה הארץ וסברה מצוה קא עבדה, על כן לא נענשה רק אחר כך כשבסיבת מה ששינתה היה חטא אדם וחיה, על כן כשנפקדו הם על עוונתם אזי ארורה האדמה גם כן הגורמת להחטיאם, וזהו ארורה האדמה בעבורך, ולמה בעבורך ולא קודם, אמר פי מַמְנָה לְקַחְתָּ (בראשית ג. ט) כלומר לקיחת העבירה שלך היא ממנה ובסיבתה. ועוד בתוך דברי השלה"ק זה לשונו. בודאי עץ הדעת היה טעם עץ כטעם פרי, כי הארץ שינתה, אבל עץ הגן הם מטע ה' והוא נטעם כרצונו להיות טעם העץ כטעם הפרי וכו', עיין שם בשלה"ק באריכות. ואנכי אחד השיחים שיח קטן שבכולם כתבתי הנ"ל בטרם ראינו דברי השלה"ק.

אמונה היא מדעות שאינן בתולדה ובירושה, לא כן המידות שבאות בירושה
וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאֵשֶׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי
הוּא נָתַתָּה לִי מִן הָעֵץ וְאָכַל (בראשית ג. יב).

תנו רבנן (עבודה זרה ה' ע"א וע"ב) מי יתן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם (דברים ה. כה), אמר להן משה לישראל, כפויי טובה בני כפויי טובה, בשעה שאמר הקב"ה לישראל מי יתן והיה ללבבם זה להם, היה להם לומר תן אותה, כפויי טובה דכתיב וְנִפְשָׁנוּ קָצָה בְּלֶחֶם הַקֶּלֶקֶל (במדבר כא. ה), בני כפויי טובה דכתיב הָאֵשֶׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נָתַתָּה לִי מִן הָעֵץ וְאָכַל.

בני כפויי טובה היינו בני אדם הראשון שהיה כפי טובה שאמר האשה אשר נתנה

עמדי וגו'. ותמוה להיותם הם נקראים בני כפויי טובה על שם אדם הראשון שהיה אביהם, שהרי לא ישראל לבדם מתייחסים אל אדם הראשון, כי אדם הראשון היה אף אבי כל יושבי תבל. ופעם אחת בלימוד ברבים נפק מפומי שבלימוד סניגוריא אמר להם בני כפויי טובה. לפי שבדרשות הר"ן (דדוש ה) דעות אינן בתולדה ובירושה מה שאין כן המידות שהן באות בירושה. ממילא כפיית טובה היא מן המידות שבא בתולדה, ובמה שאמר להן כפויי טובה בני כפויי טובה, ר"ל מה שהן כפויי טובה אפשר להבין זאת לפי שבא להם בתולדה ולזה אמר להם כפויי טובה בני כפויי טובה, אמנם בתיקון המידות צריך לעמול על המידה לתקן אותה. ולעומת זאת אמונה אינה מידה כי אם דעה, ועל ישראל אמר לו הקב"ה למשה רבינו (שבת צו ע"א) הן מאמינים בני מאמינים ואתה אין סופך להאמין, הן מאמינים דכתיב וַיֵּאֱמֶן הָעָם (שמות ד. לא), בני מאמינים וְהָאֱמִין בָּה' (בראשית ט. ו), אתה אין סופך להאמין שנאמר יֵעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי (במדבר כ. יב), ע"כ, שבח גדול הוא להם שהם מאמינים בני מאמינים, שאף שאמונה אינה בתולדה, עם כל זאת הם מאמינים בני מאמינים. עוד עיין מה שכתבנו בזה על הפסוק וַיֹּאמֶר לוֹ בָּהּ יְהִי זֶרַעַךְ וְהָאֱמִין בָּהּ וַיַּחֲשֹׁבָהּ לוֹ צִדְקָה (בראשית ט. ה-ו).

הנחש הוא עשיו הרשע

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לְאִשָּׁה מַה זֹאת עָשִׂיתְּ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הִנֵּחֵשׁ הִשְׁיֵאֲנִי וְאָכַל

(בראשית ג. יג)

הנביא אומר וְנִקְף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבֶּרֶזֶל וְהִלְבְּנוֹן בְּאֶדִיר יָפוֹל (ישעיה י. לד) ואמרו (איכה רבתי פרשה א גיטין טו ע"ב) שמתנבא על חורבן בית המקדש, וכיון שנחרב על ידי רומי הוא עשיו, הנה במדרש הנעלם על איכה בדברים שבין בני בבל לבני ארעא קדישא, לְמִי יָאוֹת לְמִבְכִּי וּלְמַעֲבָד הֶסְפָּדָא עַל חוֹרְבָן בֵּית אֱלֹהֵנָא, רַבִּי לְוִיטָס חוֹזָאָה פָּתַח, וַאֲיִכָּה אִשִּׁית בִּינְךָ וּבִין הָאִשָּׁה וּבִין זֶרַעַךְ (בראשית ג. טז) דְּבָבּוּ סְגִי הָוָה מִן יוֹמָא דְאַתְבָּרִי עַלְמָא עַל עִילָה דְעֵיטָא דְנָחֵשׁ וְכוּ', אִיכָה דְאַתְדַּבְּקַת לְהֵיכָלָא אִיכָה רָעָה דָּא קָל דְנָחֵשׁ קָל מְרִירו דְבִכְיָה בְּרַקִּיעִין, אֵלֶין קָרָאן אִיכָה וּמִסְטָרָא אַחֲרָא קָרָאן אִיכָה, הָדָא הוּא דְכְתִיב וַאֲיִכָּה אִשִּׁית בִּינְךָ וּבִין הָאִשָּׁה (בראשית ג. טז) בִּין סְטָרָא דָּא וּבִין סְטָרָא דָּא אֲשֶׁתִּכַּח בְּחֶרֶפֶן בִּי מִקְדָּשָׁא, וּבִקְרָא קְדָמָאָה אֲתֵרְשִׁים כֻּלָּא לְמַנְדַּע דְּהָאִי כ"ה אֲדַבֵּיק לָהּ אִיכָּה רָעָה דְנָטִיר לָהּ מִיוֹמָא דְאַתְבָּרִי עַלְמָא.

מעלת אכילת הצדיק לעומת הרשע

אִיכָה נָחֵשׁ בְּגִימְטְרִיא עֲשֹׂו, הָאִיכָה שֶׁל הִנָּחֵשׁ הִיא הִיא אִיכָה עֲשִׂיו שֶׁהַחֲרִיב אֶת בֵּית מִקְדָּשֵׁינוּ. כֵּן הִנָּחֵשׁ הִשְׁיֵאֲנִי וְאוֹכֵל, הִשְׁיֵאֲנִי בְּגִימְטְרִיא עֲשֹׂו. הוּא הִנָּחֵשׁ עֲשִׂיו הִרְשַׁע בָּא לְהַטְעוֹת אֶת הָאָדָם לַחֲטֹאא וּכְבִּתְרוֹם אוֹנִקְלוֹס חוּיָא אֲטַעֲנִי וְאַכְלִית, וּבִיּוֹתֵר בְּתִרְגוֹם יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל חוּיָא אֲשִׁינִי בְּחוֹבְמַתִּיהָ וְאַטַּעֲנִי בְּרִישָׁעוּתִיהָ וְאַכְלִית. וְכִנְגֵד וְלַעֲוֹמַת אוֹתָהּ מִרְמָה רָעָה עַל יְדֵי אֲכִילָה חוּיָא אֲשִׁינִי בְּחוֹבְמַתִּיהָ, יֵשׁ אֶת הַמִּרְמָה טוֹבָה וְהַחֲכָמָה עַל יְדֵי יַעֲקֹב אִישׁ תָּם בְּמִידֵי

אדם עובר עבירה ג' פעמים מוחלין לו,
רביעית אין מוחלין לו

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנָּחַשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת
אָרֹר אֶתְּךָ מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה
עַל גִּחְיֹךְ תֵּלֵךְ וְעֵפֶר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ,
וְאִיבָה אִשִּׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין
זָרְעֶךָ וּבֵין זָרְעָהּ הוּא יִשׁוּפְךָ רֹאשׁ
וְאַתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עֶקֶב (בראשית ג. יד-טו).

במסכת סוטה (ט' ע"ב) וכן מצינו בנחש
הקדמוני שנתן עיניו במה שאינו ראוי לו,
מה שביקש לא נתנו לו ומה שבידו
נטלוהו ממנו, אמר הקב"ה אני אמרתי
יהא מלך על כל בהמה וחיה ועכשיו
ארור הוא מכל הבהמה ומכל חית
השדה, אני אמרתי יהלך בקומה זקופה
ועכשיו על גחונו ילך, אני אמרתי יהא
מאכלו מאכל אדם ועכשיו עפר יאכל,
הוא אמר אהרוג את אדם ואשא את חוה
ועכשיו איבה אשית בינך ובין האשה ובין
זרעך ובין זרעה.

ג' פעמים אמר הקב"ה על הנחש אני
אמרתי. אני אמרתי יהא מלך ואני
אמרתי יהלך בקומה זקופה ואני אמרתי
יהא מאכלו מאכל אדם וכו'. אבל
הרביעי אינו שהקב"ה כביכול אומר אני
אמרתי, אלא הוא הנחש אמר אהרוג את
אדם ואשא את חוה. כי בג' פעמים
אפשר עדיין שיתתקן, דאמר רבי יוסי בר
יהודה (יבמא פ' ע"ב) אדם עובר עבירה פעם
ראשונה ושניה ושלישית מוחלין לו,
רביעית אין מוחלין לו. ועל פי זה גם מה
שבמחלוקת קורח וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל
פָּנָיו (במדבר טו. ד) פ' רש"י שכבר זה בידם
סרחון רביעי וכו', במחלוקתו של קורח

דמיכל, וַיֹּאמֶר בָּא אַחֶיךָ בְּמֶרְמָה וַיִּקַּח
בְּרִכְתְּךָ וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב
וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְעָמִים אֶת בְּכֶרְתִּי לָקַח וְהִנֵּה
עָתָה לָקַח בְּרִכְתִּי (בראשית כו. לה), בא
אחיו במרמה בְּחֶכְמָתָא כבתרגום
אוונקלוס וְקָבִיל בְּרִכְתְּךָ, ויעקבני זה
פעמיים במידי דמיכל, פעם ראשונה את
בכורתי לקח באכילה וַיַּעֲקֹב נָתַן לַעֲשָׂו
לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וגו' וַיִּבֶז עֲשָׂו אֶת
הַבְּכֹרָה (בראשית כה. לד), ופעם ב' שבא עם
המטעמים לפני יצחק וַיֹּאמֶר הַגִּשָּׁה לִּי
וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תִּבְרַכֶּךָ נַפְשִׁי וגו'
וַיִּגַּשׁ וַיִּשָּׁק לוֹ וַיִּרַח אֶת רִיחַ בְּגָדָיו וַיִּבְרַכְהוּ
(בראשית כו. כה-כו). וכבר כמה פעמים
דיברנו במעלת האכילה של הצדיק
לעומת אכילת הרשעים.

דגל מחנה דן הנמשל לנחש,

אחרונה בעקיבו של עם יסעו

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנָּחַשׁ וגו', וְאַתָּה
תִּשׁוּפֶנּוּ עֶקֶב (בראשית ג. יד-טו).

במסכת סוטה (מד ע"א) וְהָיָה כְּכֹלֵת
הַשְּׁטָרִים לְדָבָר אֶל הָעָם וּפְקֻדוֹ שָׂרִי
צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם (דברים כ. ט) ובעקיבו של
עם, מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים
מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל
המבקש לחזור הרשות בידו לקפח את
שוקיו, שתחילת ניסה נפילה. הנה יהי דן
נָחַשׁ עָלֶיךָ דָּרָךְ (בראשית מט. יז) ולנחש אמר
אלקים ואתה תשופנו עקב, ודגל מחנה
דן הנמשל לנחש הנושף עקב, אחרונה
בעקיבו של עם יסעו (כל הפקדים לַמַּחֲנֶה דן וגו'
לְאַחֲרָה יִסְעוּ לְדָגְלָהֶם, במדבר ב. לא).

נתרשלו ידיו, נתרשלו ידיו לפי שזה כבר בידם סרחון רביעי, וכאן בנחש אחרי שג' פעמים אמר הקב"ה להיטיבו ואילו הוא לא חפץ בטובה אלא אמר אחרת, כעת בפעם רביעית הוא לעצמו גרם, הוא אמר אהרוג את אדם ואשא את חוה, עכשיו איבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה.

ולפי שבכוונת האכילה בספר יסוד ושורש העבודה (פרק ראשון משער ז', הבכחות) הביא משער הגלגולים בבירור הניצוצות בארבעה יסודות דומם צומח חי מדבר שהדומם מתעלה בצומח והצומח בחי והחי באדם המדבר, כי מן האדמה הדומם עולים העשבים הצומח ומתעלים כשהבעלי חיים אוכלים את העשבים הצומח, והבעל חי מתעלה בתוך האדם ומתברר. ממילא זהו הענין בויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת אדור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה ועפר תאכל כל ימי חיך, עפר שהוא הדומם, אותו תאכל ולא כשאר בעלי חיים האוכלים את הצומח שנתברר מן העפר.

ארץ זית שמן, ארץ שכל שיעוריה כזיתים
אֶל הָאִשָּׁה אָמַר ה'רְבָּה אֲרָבָה עֲצָבוֹנָהּ
וְהָרַגְהָ בְּעֶצֶב תִּלְדֵּי בָנִים (בראשית ג' טז).

במדרש (בראשית רבה כ' ו') עֲצָבוֹנָהּ זֶה צַעַר הָעֵבוֹר, וְהָרַגְהָ זֶה צַעַר הָעֵדוּי, בְּעֶצֶב זֶה צַעַר הַנִּפְלִים, תִּלְדֵּי זֶה צַעַר הַלְדָּה, בָּנִים זֶה צַעַר גְּדוּל בָּנִים, אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי שְׁמַעוֹן נֹחַ לוֹ לְאָדָם לְגַדֵּל לְגִיזָן

אֶחָד מִשְׁלֵי זֵיתִים בְּגִלְלִיל וְלֹא לְגַדֵּל תִּינוֹק אֶחָד בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל. רבי אליעזר ברבי שמעון רצה לומר כמה קשה צער גידול בנים, לפי שהרי אין אדמת הגליל ואוירה יאים לגידול זיתים כמו אדמת ואויר ארץ ישראל, ואף שאמר רבי זירא (בבא בתרא קנח ע"ב) אוירא דארץ ישראל מחכים, עם כל זאת נח לאדם לגדל לגיון זיתים בגליל אף שאין המקום נוח, יותר מלגדל תינוק אחד בארץ ישראל אף שאוירה מחכים, ועל כן כשבא לשבח את הבנים אומר נעים זמירות ישראל בְּנֵיךָ בְּשִׁתְּלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ (תהלים קכ"ג). ממילא אחר שקושי גידול הבנים ומעלתם נמדד בכגידולי לגיוני זיתים, אפשר להוסיף בצחות הלשון זהו שאמר רבי יוסי ברבי חנינא (ברכות מא ע"ב ועדובין ד' ע"ב וסוכה ה' ע"א) אֲרָץ זֵית שְׁמֶן (דברים ת' ח) ארץ שכל שיעוריה כזיתים, שיעור קושי גידול הבנים בארץ ישראל לעומת שיעור קושי גידול זיתים בגליל.

עיצבון כפליים מבעצב
לענין מנין הגופים המצטערים
אֶל הָאִשָּׁה אָמַר ה'רְבָּה אֲרָבָה עֲצָבוֹנָהּ
וְהָרַגְהָ בְּעֶצֶב תִּלְדֵּי בָנִים וגו', וְלָאָדָם אָמַר
וְהָרַגְהָ אֲרֻרָה הָאָדָמָה בְּעֶבְרָתָהּ בְּעֶצְבוֹן
תִּאֲכָלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ (בראשית ג' טז-יז).

ואמר רבי יוחנן (פסחים קיח ע"א) קשין מזונותיו של אדם כפליים כולדה, דאילו ביולדה כתיב בעצב, ובמזונות כתיב בעיצבון. ושם ברש"י, בעיצבון תרי משמע. כן במהרש"א זה לשונו, בעיצבון הנו"ן בסוף מורה על הרבים בנקבה, והכי קאמר,

דקללה הנאמרה באדם, כפול כקללה הנאמרה בנקבה שנאמר בה בעצב תלדי, שהזכר הטורח במזונות, צער כפול כנקבה היולדת.

ומה שקללת הזכר כפול מקללת הנקבה, לא שהזכר נתקלל כפול מהנקבה, אלא רק שצער המזונות הוא כפול, כי בצער המזונות מצטערים האדם העמל בזיעת אפיו וגם אשתו הממתנת לפרנסת בעלה כיון שפרנסתה תלויה בפרנסתו וצערו הוא גם צערה. מה שאין כן צער הלידה מיירי בצער גופה. ובדומה לזה חילק בבן יהוידע שכפל הצער היינו לא בכמות הצער, אלא במנין הגופים המצטערים, ולכן מזונותיו של אדם כפליים כיולדה כי צער המזונות הוא להאיש והאשה, מה שאין כן ביולדה.

והנראה בזה, שאמנם גם ביולדה ממתין ומצפה האיש, אלא שליוולדה יש חבלי לידה המצערים הגם שיודעת היא שתכלית החבלים הן השמחה העתידית שתזכה בקרוב לפרי בטן, ואילו בעלה האיש חש את השמחה העתידית של הפרי בטן כבר בשעת חבלי הלידה המצערים של האשה.

וא"ו נו"ן שבעיצבון ובאישון בא להקטין, ואילו בשבתון בא לרבות תוספת קדושה ועדיין צריך ביאור. שרד"ק ומצודת ציון על הפסוק שְׁמִרְנִי בְּאִישׁוֹן בֶּת עֵין (תהלים יז. ח) כתבו שנקרא אישון לפי שנראית בו צורת איש, והוי"ו והנו"ן להקטין כמו שבתון שעניינו תוספת קדושה, כי כל שמוסף על התיבה וי"ו נו"ן, מורה על

קטון. הנה לדברים אלו צריך להבין איך מתיישבים דברי המהרש"א בדאמר רבי יוחנן שבשביל שנאמר בעיצבון הרי זה כפליים כיולדה שנאמר בה בעצב. והרי לפי הכלל שכל שהטיל לה ו"ן בסופה מורה על קטון במשקל קט וקטון שהוא קט ביותר, אם כן עיצבון יהיה מורה על צער פחות מעצב.

ולענ"ד כי אמנם עיצבון הוא עצב קטן כמו אישון איש קטון, אך יתכן גם שיש תוספת ו"ן שבא לרבות. כן אפשר לדייק בדברי הרד"ק שאישון לפי שנראית בו צורת איש, והוי"ו והנו"ן להקטין כמו שבתון שעניינו תוספת קדושה. שאם נדקדק בדברי הרד"ק, הרי הדוגמא של שבתון היינו דוגמא לתוספת קדושה, וסוף דבר השבתון של התוספת גורם להרבות קדושה, הרי שיש דוגמת אישון לרמוז על מועט מאיש, ויש דוגמת שבתון לרמוז על תוספת. רק שצריך לידע הכללים מתי כאישון להקטין ומתי כשבתון להוסיף. ועל כל פנים גם עיצבון הוא תוספת, כי סוף דבר בשביל תוספת העיצבון של האדם, הוא כפליים כעצב של יולדה.

כן נראה ממסכת יומא. דתנן (יומא עג ע"ב) יום הַכְּפֻרִים אָסוּר בְּאִכְלָהּ וּבְשִׁתָּיהּ וּבְרַחֲצֶיהָ וּבְסִיכָהּ וּבְנִעִילַת הַסַּנְדֵּל וּבְתַשְׁמִישׁ הַמָּטָה, ובגמרא אסור (בתמיה), ענוש כרת הוא, ובהמשך הגמרא (עד ע"א) ואי בעית אימא, כי קתני אסור אשארא, דתנו רבנן ורב יוסף בשאר סיפרי דבי רב מניין ליום הכיפורים שאסור ברחיצה בסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש

ואיך יסתדר שהכל יחול עליה, גם בעצב תלדי בנים וגם מה שלאדם אמר ארורה האדמה בעבורך בעיצבון תאכלנה. אבל אחר שאותו עיצבון מתחלק לאדם המפרנס וגם לאשה שפרנסתה תלויה בו, ממילא כשהאשה היא המפרנסת, לא נשתנה אותו עיצבון של מנין הגופים.

אמנם כל דברינו הן רק במחשבה ומי יוכיח שכן הוא, ובפרט אחר שבקידוש ליל שבת קודש אומרים וְשַׁבַּת קִדְּשׁוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ זָכְרוֹן לַמַּעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, תַּחֲלָה לְמִקְרָאֵי קִדְּשׁ זָכָר לִיצִיאת מִצְרָיִם. למעשה בראשית זכרון, ואילו ליציאת מצרים זכר. הלא דבר הוא. ובשבת מיהודה (להרחיק רבי יהודה לייב אגור מלובלין בראש הספר בראשית תרס"ז) כתב שזכר היינו פעולת האדם לזכור, ואילו זכרון הוא שם העצם של פעולת הזכירה, וכמו ראש השנה שנקרא יום הזכרון מעצמו של יום, אבל מצד פעולת האדם בתקיעת השופר נקרא יום תרועה. ממילא ענין הזכרון למעשה בראשית אינו מצד פעולת האדם אלא בשביתה ממלאכה, ואילו זכר ליציאת מצרים הוא על ידי פעולת האדם להתענג בעונג שאינו תחת שעבוד זר.

בקללה אל תהי קללת חדיוט קלה בעיניך,
ותוספת ו"ן אינה למעט

ובדרך מוסר. אמנם כל שהטיל לה ו"ן בסופה מורה על קטון במשקל קט וקטון שהוא קט ביותר וכן השחור שבעין נקרא אישון וכן יש עוד דוגמאות, אבל בקללה, כל תוספת יש בה להרבות חלילה, וכדאמר רבי אלעזר אמר רבי

המיטה, תלמוד לומר שַׁבְּתוֹן (ויקרא טו. לא שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן היא לָכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם) שְׁבוֹת, וברש"י שבתון גבי עינוי כתיב, וכי היכי דשבתון האמור בשבת אסמכו ביה רבנן שאר מלאכות שלא היו במשכן ואינה מלאכה גמורה, הכי נמי שבתון דגבי עינוי דכתיב שבתון היא לָכֶם וְעֲנִיתֶם, להוסיף על עינוי אכילה ושתיה קאתי, ע"כ. הרי שבתון להורות על תוספת.

ואולי הכלל הוא, שכאשר בא כתוספת להקיים כבר, אזי הו"ו נ"ן בא לרבות הקיים והתוספת כמו שבתון שבא לרבות על השבת הקיים וכן עיצבון בא לרבות על העצב הקיים כבר מקודם וכן"ל מהבן יהוידע שעיצבון היינו שני גופים לעצב, האיש והאשה. ואולי עצב האשה הוא כבר מקודם שהרי כבר נתקללה, וכעת בעיצבון תאכלנה הוא תוספת.

ובאותו הענין אפשר להבין עוד ב' דברים. הא' מה שנתקלל האדם בכפליים מהאשה זה לפי שהבאנו לעיל מהבן יהוידע שכפל הצער באיש אינו בכמות הצער אלא במנין הגופים המצטערים כי במזונות מצטערים האיש והאשה מה שאין כן ביולדה. נמצא לפי זה שקללת העיצבון אינה רק עבור האיש ולא שהאיש יתעצב כפליים מהאשה, כי אדרבה האשה מתעצבת בשתים, ביולדה ובפרנסה, מה שאין כן האיש מצטער רק בפרנסה. והדבר הב' שאפשר להבין, הוא מה שבזמנינו יש ברוך ה' הרבה אברכים אשר תורתם אומנותם ואילו עול פרנסת הבית תלוי באשה,

את כולו להיותו מעוות. ובמצודת דוד
וחסרון, דבר הנחסר במעשיו אין בידו
להשלימו להיות נמנה במנין הדברים
אשר לא חסרו, ע"כ, הרי שבחסרון, רק
מה שנחסר אינו.

שפיפון מורה על קטנות, ומאידך בלעם
חיגר ברגלו אחת שנאמר וילך שפי, שמשון
בשתי רגליו שנאמר שפיפון עלי אורח
ומה שברד"ק ומצודת ציון שהובאו לעיל
שנקרא אישון לפי שנראית בו צורת איש
והוי"ו והנו"ן להקטין, אולי זהו הטעם
שנחש נקרא שפיפון כמו שנאמר שפיפון
עלי ארך הנשף עקבי סוס (בראשית מט. יז).
לפי שבקללת הנחש נאמר ואיכה אשית
בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא
ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (בראשית ג.
ט), כיון שהנחש ישופנו להאדם לא
בראש אלא בעקב, לכן אין שייך בנחש
לשון שף, אלא רק שפיפון המורה על
קטנות. אלא שעדיין אמר רבי יוחנן
(סנהדרין יא ע"א) בלעם חיגר ברגלו אחת
שנאמר וילך שפי (במדבר כג. ג) שמשון בשתי
רגליו שנאמר שפיפון עלי ארך, הרי
שפיפון לרבות. ואפשר שאם אכן היה
כתוב שיפון עלי אורח אכן היה כאישון
שהוי"ו והנו"ן להקטין, אך עתה שנאמר
שפיפון, לרבות ולומר שחיגר בשתי
רגליו. עוד עיין מה שכתבנו על הפסוק
לאזני משפחת האזני לערי משפחת הערי
(במדבר כ. ט) שברש"י אזני אומר אני שזו
משפחת אצבון ואיני יודע למה לא
נקראת משפחתו על שמו, גם הבאנו שם
מהגאון שבט הלוי בשם הרה"ק רבי
שמעון מזעליחוב, עיין שם.

חנינא ורבי יצחק (מגילה ט ע"א וכו' ע"א ובבא קמא
צג ע"א) לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה
בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה
ונתקיים בזרעה שנאמר הנה הוא לך
בסות עינים (בראשית כ. טז) אל תקרי בסות
אלא כסיית עינים. ממילא תוספת ו"ן
שבעיצבון בא לרבות על עצב כיון
דמיירי בקללה וכמה יש להיות נזהר בזה,
וכן מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל
להמנות (קהלת א. ט), כיון שמדובר בחסר
שהוא דבר השלילי, לכן אף שהוא חסרון
היינו בו"ן שהוא חסר מעט, עם כל זאת
לא יוכל להימנות כיון שהמחסיר הוא
דבר ומידה השלילית.

חסרון בו"ן בסופה לעומת מעוות שאין ו"ן בסופה
אי נמי בענין וחסרון בו"ן בסופה לא יוכל
להימנות. כי בפסוק מתחילה נאמר
מעוות לא יוכל לתקן, מעוות הוא
המעוקם וכדוגמא מוט ארוך שנתעוות
באמצעו או בקצהו, אזי כל המוט אינו
ישר והרי הוא מעוות, ואחר כך ממשיך
קוהלת ואומר לא זו אף זו, לא רק מעוות
שכולו עקום לא יוכל לתקן, אלא אף
חסרון שהבעיה אינה בכולו אלא רק
מהיכן שחסר, וכגון אם זה המונה והולך
עד מאה והוא מחסיר את החמישים
ואחת, הרי עד החמישים הוא ספר ומנה
הכל ורק מכאן ואילך יש חסרון, וכיון
שהבעיה בהחסרון הוא קטן מהבעיה
בהמעוות, לכן בהחסרון יש ו"ן בסופה כי
החסרון הוא קטן לעומת המעוות.
ובמצודת דוד, מעוות, אם אירע במעשיו
דבר מעוות ומקולקל, אין בידו לתקן
הקלקול, ע"כ. כלומר שהעיוות מקלקל

וזמן רב אחר שנכתבו הדברים בענין שבתון שבא להקטין, מצאנו שכשהגאון הראגוצובר הזדמן לאכסניית הרה"ק הקדושת ציון מבאבוב בעיר קרעניץ אמר לו הרה"ק בשם זקינו הרה"ק רבי מרדכי דוב מהארנאסטייפל מה שמהפסוק שַׁבְתוֹן שַׁבַּת קָדֵשׁ לַה' מָחָר אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אָפוּ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ (שמות טז. כג) סמכו חכמים במסכת ביצה (טו ע"ב) לעירובי תבשילין מן התורה, כי אם תוספת ו"ן בא להקטין, הרי שבתון ירמוז ליום טוב שקדושתו קטנה משל שבת, וממילא רצה לומר שאם בשישי בשבת יש שבתון דהיינו יום טוב, שאז שבת קודש לַה' מָחָר, אזי את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו אפילו ביום טוב שחל להיות בערב שבת. נענה על כך הגאון הראגוצובר שדבר זה כבר נכתב בספר הישר לרבינו תם.

להיות מאמין ובוטח בה'
ולא להתעצב בדאגת הפרנסה

וּלְאָדָם אָמַר וגו' אֲרוּרָה הָאֲדָמָה
בְּעִבְדָּהּ בְּעִצְבוֹן תֹּאכֶלְנָהּ כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ
(בראשית ג. יז)

ואמר רבי יוחנן (פסחים קח ע"א) קשין מזונותיו של אדם כפליים כולדה, דאילו ביולדה כתיב בְּעִצְבֹּן (בראשית ג. טז, בְּעִצְבֹּן תִּלְדֶּה בָנִים) ובמזונות כתיב בְּעִצְבוֹן. ואחר שאמרו בגמרא לעיל (פסחים קז ע"א) אין השכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, על כן בכדי שתשרה עליו שכינה צריך הוא שיתחזק בטחונו

בהשי"ת שיזמין לו פרנסתו ובל יעצב אל ליבו בעיצבון זה של פרנסה, ומכוון להתלמידי חכמים בני תורה המסירים מליבם דאגת ועיצבון הפרנסה ועל ידי זה מסוגלים הם שתשרה עליהם שכינה כנ"ל. ובזה תפילתו להשי"ת שיסיר מאיתו דאגת הפרנסה, כי הפרנסה היא ודאית מאיתו יתברך שמו, ורק מתפלל שיזכה להיות במידת הביטחון ועל ידי זה לא יהיה בדאגת הפרנסה.

ושמעתי באחד מן הגדולים שקודם שהשיא את אחד מצאצאיו נכנס אליו אחד הגבירים כשבדו סכום כסף נכבד לסייע בהוצאות החתונה, אך הגאון בבטחונו הגדול בהשי"ת סירב לקבל, באשר לדבריו כבר כוסו כל הוצאות החתונה. כשאותו גביר עמד שוב בבקשתו לתת את הכסף ושיהיה נשמר לנישואי ילדו הבא של הגאון, טען הגאון שלעת עתה כבר אינו נזקק, ואילו להבא אינו דואג מעתה, שהרי ה' יעזור בבוא העת.

יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך
וּלְאָדָם אָמַר וגו' אֲרוּרָה הָאֲדָמָה
בְּעִבְדָּהּ בְּעִצְבוֹן תֹּאכֶלְנָהּ כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ,
וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָהּ וְאָכְלָתָ אֶת
עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה (בראשית ג. יז-יח)

ואמר רבי יהושע בן לוי (פסחים קח ע"א) בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך ולגו עיני דמעות, אמר לפניו,

בעיצבון תאכלנה הוא עצב
טירחת הגידול של הצומח

וְלֹאֲדָם אָמַר וגו' אֲרוּרָה הָאֲדָמָה
בְּעִבּוּרָהּ בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ,
וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָהּ וְאָכְלָתָ אֶת
עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה (בראשית ג. יז-יח).

ברש"י ואכלת את עשב השדה, ומה
קללה היא זו, והלא בברכה נאמר לו הִנֵּה
נִתְּנִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב יָרֹעַ וְרֹעַ (בראשית א.
כט), אלא מה אמור כאן בראש הענין,
ארורה האדמה בעבורך בעיצבון
תאכלנה, ואחרי העיצבון וקוץ ודרדר
תצמיח לך, כשתזרענה קטניות או ירקות
גינה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים
ושאר עשבי שדה ועל כורחך תאכלם.

אולי משמע מרש"י שעיצבון לא קאי
אאכילה, אלא על טירחת הגידול של כל
הצומח. שזה לשון רש"י, בראש הענין
ארורה האדמה בעבורך בעיצבון
תאכלנה ואחרי העיצבון וקוץ ודרדר
תצמיח לך ורק אחר כך על כורחך
תאכלם, ע"כ. ולשון עיצבון על גידול
ראינו גם כשנתקללה האשה, אֵל הָאִשָּׁה
אָמַר הָרְבָּה אֲרֵבָה עֲצָבוֹנָהּ (בראשית ג. טז)
וברש"י עצבונך זה צער גידול בנים, וכן
בתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק זה
יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשָׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יָדֵינוּ מִן הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר אֲרֵרָהּ ה' (בראשית ה. כט) דִּין יִנְחַמְיִנָּא
מְפֻלְחָנָא דְלֵא מְצֻלְחָא וּמְלִיעוֹת יִדְנָא מִן
אֲרַעָא דְלִטָא ה' בְּגִין חוֹבֵי בְנֵי אֲנָשָׁא,
הרי עיצבון מורה על מה שנתעצבו
בגידולי האדמה.

ריבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס
אחד (בתמיה), כיון שאמר לו בְּזַעַת אֶפְיֶךָ
תֹּאכַל לֶחֶם (בראשית ג. ט) נתקדשה דעתו.
אני וחמורי נאכל באבוס אחד אחרי
שקוץ ודרדר תצמיח לך האדמה מעצמה
ובזה יהיה שווה לבהמה. מה שאין כן
אֲשֶׁרִי כֹל יֵרָא ה' וגו' יִגִּיעַ בְּפִיךָ כִּי תֹאכַל
אֲשֶׁרִיךָ וְטוֹב לָךְ (תהלים קכח. א-ב). שאיפתו
של האדם היא שלא להיות נדמה
לבהמה, אלא להיות אוכל בזכות עצמו
וביגיע כפיו.

מה שמקבל בזכות תפילתו, נחשב אצלו יותר ממה
שמקבל בזכות אחרים

ושהאדם שואף להגיע אל השגותיו לא
על ידי אחרים אלא בהשתדלות עצמו,
ראינו ביותר במה שבמסכת ברכות (י"ע"ב)
חזקיהו תלה בזכות עצמו דכתיב זָכַר נָא
אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ (ישעיה לח. ג),
תלו לו בזכות אחרים שנאמר וַגִּנֹּתִי עַל
הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעַנִי וּלְמַעַן הָיִד
עֲבָדֶי (ישעיה לח. לה), והיינו דרבי יהושע בן לוי
דאמר מאי דכתיב הִנֵּה לְשָׁלוֹם מֵרַ לִי מֶרֶ
(ישעיה לח. יז), אפילו בשעה ששיגר לו
הקב"ה שלום, מר הוא לו. כיון שכנ"ל
האדם רוצה בזכות עצמו. ולפי זה גם מה
שבהמשך מסכת ברכות (לא ע"ב)
כששמואל היה מורה הלכה בפני עלי
הכהן רבו ואמר עלי לחנה שבקי לי
דאענשיה ובעינא רחמי ויהיב לך רבא
מיניה, אמרה ליה אֵל הַנֶּעַר הַזֶּה
הִתְפַּלְלָתִי (שמואל א. כז) ופי' המהרש"א
שאמרה אל הנער הזה התפללתי והוא
נולד לי מתפילתי שלי וחביב בשבילי
מנער שיוולד שלא מתפילתי.

מנה דברים שבפעולת האדם יברא את אותו דבר כמו אור ופרד, דאי לאו הכי, והרי האש כבר היתה מקודם, וכבר ש"י על הפסוק ויקרא אלהים לרקיע שמים (בראשית א. ח) בא"ד אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים, ובמדרש תנחומא (ריש הפרשה) בַּשְּׁבָרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵת עוֹלָמוֹ נִתְעַעַן בַּתּוֹרָה וּבִרְא אֶת הָעוֹלָם וכו', וְהַתּוֹרָה בְּמֶה הִיְתָה כְּתוּבָה, עַל גְּבִי אֵשׁ לְבָנָה בָּאֵשׁ שְׁחוּרָה, ע"כ. מה שאין כן אלו השלושה השייכים במת ובתבואה, אלו דברים שאינן בידי אדם. אמנם על המטבע שיצא, הוא דעת היש אומרים בלבד ואינו מהשלושה.

ומה שרק עלו במחשבה ולא בפועל, כי כיון שחטא אדם הראשון עדיין לא היה מת שיסריח ועל אחת כמה וכמה שעדיין לא היו קרוביו של מת שישכחוהו וגם תבואה שצמחה ואף נתישנה שתרקב לא היה, ממילא אחר שנתקלל האדם רק עלה במחשבה, ואילו למעשה זה יהיה רק אחר זמן כשיתקיים מיתה בפועל ולכשתצמח התבואה ותתיישן, אז אחר זמן היא תרקב.

כבר במעי אמם היה ליעקב אבינו
את היצר הטוב ולעשיו את היצר הרע
הָלֹא אִם תִּיטִיב שָׂאתָ וְאִם לֹא תִיטִיב
לִפְתָּח חַטָּאת רִבִּין וְגו' (בראשית ד. ז).

אף שיצר הרע רק לפתח חטאת רובין משעה שנולד וכן היצר הטוב מבין י"ג, עם כל זאת ביעקב אבינו ובעשיו הרשע כבר במעי רבקה אמם כשהיתה עוברת על

אחר חטא אדם הראשון עלו שלושה דברים במחשבה ליבראות, ואם לא עלו, דין הוא שיעלו וּלְאָדָם אָמַר כִּי שִׁמְעֶתָ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִזֶּן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָךָ בְּעִצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, בְּזַעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבְךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עָפָר אֶתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב (בראשית ג. יז–יח–ט).

תנו רבנן (פסחים נד ע"ב) שלושה דברים עלו במחשבה ליבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו, על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב ועל התבואה שתרקב ויש אומרים על המטבע שיצא. אותה מחשבה שעלתה על שלושה אלו להיות נבראים, זה היה בפשטות רק אחר חטא עץ הדעת, אחרי שלאדם אמר וגו' ארורה האדמה בעבורך בעיצבון תאכלנה וכו' בזיעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה וכו' כי עפר אתה ואל עפר תשוב, ורק בשביל שחטא ונגזר מה שנגזר נצטרך העולם למת שיסריח ושישתכח מן הלב ולתבואה שתרקב ולמטבע שיצא.

ואלו השלושה שעלו במחשבה ליבראות אין נכללים במאמרו של רבי יוסי בגמרא לעיל (פסחים נד ע"א) שני דברים עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת, ובמוצאי שבת נתן הקב"ה דעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור והביא שתי בהמות והרכיב זו בזו ויצא מהן פרד. כי רבי יוסי

פתחי תורה היה יעקב רץ ומפרכס לצאת וכשהיתה עוברת על פתחי עבודה זרה היה עשוי מפרכס לצאת, עיין מה שכתבנו בזה על הפסוק וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם בֶּן לְמָה זֶה אֲנֹכִי (בראשית כה. כב).

הוא שטן הוא יצר הרע לחסות
אף כאשר לית ליה רשותא לאסטוני
הָלוֹא אִם תִּיטִיב שָׂאתָ וְאִם לֹא תִיטִיב
לִפְתַּח חֲטָאת רִבְיָן וְגו' (בראשית ד. ז).

במסכת יומא (ט ע"ב וכ' ע"א) מיקרי ירושלים לא היו ישנין כל הלילה של יום הכיפורים כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו, תניא אבא שאול אמר אף בגבולין היו עושין כן זכר למקדש אלא שהיו חוטאין (שחקין יחד ובאין לעבודה), אמר אביי ואיתנימא רב נחמן בר יצחק, תרגומא (להאי בגבולין היכא היו חוטאין) נהרדעא, דאמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, אמריתו אמאי לא אתי משיח, והא האידנא יומא דכיפורי הוא ואבעול כמה בתולתא בנהרדעא, אמר ליה, הקב"ה מאי אמר, אמר ליה לפתח חטאת רובין, ושטן מאי אמר, אמר ליה, שטן ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני, ממאי, אמר רמי בר חמא, השטן בגימטריא תלת מאה ושיתין וארבעה הוי, תלת מאה ושיתין וארבעה יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני.

וביומא דכיפורי דלית ליה רשותא לאסטוני, והלא הוא שטן הוא יצר הרע (בבא בתרא טז ע"א) לפתח חטאת רובין בכל עת גם

ביומא דכיפורי הוא מסית אף דלית ליה רשותא לאסטוני, ומה מועיל הוא בהסיתו ביום זה לחטא. ואפשר לפי העובדא מהרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ שבילדותו כשהוכיחו אביו על התנהגותו נצטדק ואמר ומה אעשה והרי היצר מפתני, השיבו אביו שאדרכה עליו ללמוד מהיצר המשתדל למלאות רצון בוראו שבראו לשם כך, כמו כן עליך לעשות רצונו יתברך שמו שבראך לעבודתו יתברך שמו באמת ובתמים. כן יצר הרע ביום הכיפורים אף דלית ליה רשותא לאסטוני ביום זה, עם כל זאת הוא שטן הוא יצר הרע לפתח חטאת רובין אף ללא תועלת עבורו, לפי שעושה הוא מלאכתו שלשמה הוא נברא.

גם נראה מה דאף דלית ליה רשותא לאסטוני ביום הקדוש עם כל זאת הוא מסית ביום זה, כי כסבור הוא לעכב רחמנא ליצלן את הגאולה, וכדאמר אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא אמריתו אמאי לא אתי משיח, והא האידנא יומא דכיפורי הוא ואבעול כמה בתולתא בנהרדעא. עוד עיין במכתב מאליהו (כרך א' עמוד 268-266).

ושרק ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני כי השטן בגימטריא תלת מאה ושיתין וארבעה הוי, זהו רק עד שיבוא אליהו. כי לעתיד לבא כשיבוא אליהו דרש רבי יהודה (סוכה נב ע"א) שהקב"ה מביאו ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, שְׂיָבֵא אֱלֹהֵי בְּגִימְטְרִיא תלת מאה ושיתין וחמישה, כי אז כל שס"ה ימי השנה הוא יצר הרע הוא שטן

יתבטל כליל ואומר הקב"ה וְהִסְרֹתִי לִבְּ
הָאָבֶן מִבְּשָׂרִם וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב בָּשָׂר (יחזקאל
יא. יט) במהרה בימינו אמן.

חששו של קין היה מהבהמות
והחיות שהן בחלקו של הבל

הֵן גִּרְשָׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
וּמִפְּנֵי אֶסְתֵּר וְחַיִּיתִי נָע וְנָד בָּאָרֶץ
וְהָיָה כָּל מוֹצְאֵי יְהִרְגֵנִי, וַיֵּשֶׁם ה' לְקִין
אוֹת לְבָלָתִי הַכּוֹת אֹתוֹ כָּל מוֹצְאוֹ
(בראשית ד. יד-טו).

ברש"י (פסוק ט) כל מוצאי יהרגני היינו
הבהמות והחיות, אבל בני האדם עדיין
לא היו שיירא מהם, כי היו אז רק אביו
ואמו, אלא אמר עד עכשיו היה פחדי על
כל החיות, עכשיו בעוון זה לא ייראו
ממני ויהרגוני, מיד וישם ה' לקין אות
והחזיר מוראו על כל החיות.

מה שמוראו היה דוקא מבעלי החיים
שהיו בעולם, אפשר לפי שבדאמר רבי
יהודה בריה דרבי חייא (סנהדרין לו ע"ב) מיום
שפתחה הארץ את פיה וקיבלתו לדמו
של הבל שוב לא פתחה וכו' הביא
המהרש"א מתנחומא (בראשית ט) ובראשית
רבה (פרשה כב. ז) שקין והבל חלקו ביניהם,
הבל נטל צאנו וקין אדמה לעבוד וכו',
התחיל הבל לרעות צאנו וקין רדף אחריו
וכו' והרגו שנאמר וַיִּקָּם קִין (בראשית ד. ח)
וכו', וכתב המהרש"א שהאדמה אשר
נפלה בחלקו של קין חסה עליו לבלוע
דמי הבל עד שאין רישומו ניכר ולכן קול
דְּמֵי אֶחִיד צִעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה (בראשית
ד. י) ר"ל מתוך האדמה שבלעה את דמו,

וַעֲתָה אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה (בראשית ד. יא)
שנפלה בגורלך ושפצתה פיה לחסות
עליך לבלוע הדם, ע"כ. ואחר דברי
המהרש"א, מה שאמר קין והיה כל
מוצאי יהרגני היינו הבהמות והחיות,
כלומר שכשם שהאדמה שנפלה בגורלו
של קין פצתה את פיה לחסות עליו
לבלוע הדם, כן חששו של קין היה
מבעלי החיים שנפלו בגורלו של הבל
שינקמו נקמת הבל מקין, וזהו שברש"י
שאמר קין עד עכשיו היה פחדי על כל
החיות, עכשיו בעוון זה לא ייראו ממני
ויהרגוני, מיד וישם ה' לקין אות והחזיר
מוראו על כל חית השדה.

כשקין והבל חלקו ביניהם נטל קין אדמה
לעבוד כי היה איש זרוע ולו הארץ

ואדהכי מה שבמדרש הנ"ל שהבל נטל
צאנו וקין אדמה לעבוד וכו', קין נטל את
האדמה לפי שאמר רבי אלעזר (סנהדרין נח
ע"ב) לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרועות
שנאמר וְאִישׁ זֶרֶע לוֹ הָאָרֶץ (אויב כב. ח)
וראינו שקין היה איש זרוע כי הרגו להבל
שנאמר וַיְהִי בַּהֲיוֹתָם בְּשָׂדֶה וַיִּקָּם קִין אֶל
הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ (בראשית ד. ח) וקין איש
זרוע לו הארץ, ואולי כשקין לקח את
האדמה לחלקו שלו בשעה שחלקו
ביניהם, לקחה זו אף היא היתה בזרוע.
גם יתפרש ויהי בהיותם בשדה שהיא
בחלקו של קין, אז ויקם קין אל הבל
אחיו ויהרגהו.

ואם חלוקה זו של קין והבל היתה בזרוע
של קין ליקח אדמה, משמע שערך בעלי
החיים שנטל הבל הוא מועט מערך
אדמה שנטל קין. ממילא זהו שכשיעקב

שלח לעשיו ויהי לי שור וחמור צאן וגו' (בראשית לב. ו.) שפי' רש"י אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ, זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ, לא מן השמים דהיינו מטל השמים הבא להיטיב עם הארץ, ולא מן הארץ שהם עדיפים על בעלי חיים שרק לזה זכיתי.

דס הבחנה ניתן לכפרה על חמור ואי אפשר לכסותו וענין מיום שפתחה הארץ את פיה וקיבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה, יתבאר לפי שבספר החינוך במצות כיסוי הדם (מצוה קפז) לפי שהנפש תלויה בדם, לכן ראוי לנו לכסות הנפש ולהסתירו מעין רואיו טרם נאכל הבשר, כי גם בה נקנה קצת אכזריות בנפשנו לאכול הבשר והנפש נשפך לפנינו, ובבהמות לא נצטוונו כך, לפי שדם הבהמות נתן לקרן לכפרה על נפשותינו ואי אפשר לכסותו. ממילא ודאי אשר דם האדם הנהרג שטוען כפרה אי אפשר שיכוסה, ובפרט שרב יהודה בריה דרבי חייא גם אמר בגמרא סנהדרין שם שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות פציעות פציעות שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה עד שהגיע לצווארו.

כתיב והייתי נע ונד ולבסוף כתיב וישב בארץ נוד. עוד אפשר בפירוש הענין, מעיקרא כתיב והייתי נע ונד כלומר שיהיה נד במספר נע כלומר שהנדודים יהיו בערך בגימטריא של תיבת נע שזה ק"ך הרומז על כל ימי האדם כמו שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראשית ו. ג.), ולבסוף כתיב וישב בארץ נוד בלבד כי נוד בגימטריא שישים, שכיון שגלה כברש"י (סנהדרין שם) שנאמר ויצא קין מלפני ה', נתכפר לו המחצה ממאה ועשרים, ונשאר רק וישב בארץ נוד, נוד היינו שישים שהוא המחצה כנ"ל.

וכעת בהר בחוקותי תש"פ כשנודענו שבבדיקת התפילין של בחור הישיבה רפאל חיים מנחם מנדל בן לאה פוגל הנמצא בסכנת חיים אחר שהוכש על ידי נחש ארסי נמצא בתיבות למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה (דברים יא. כא) שהאות מ"ם בתיבת ימיכם קטועה, אמרנו כי ימיכם בגימטריא ק"ך הרומז על כל ימי האדם וכנ"ל, ואחר שיתקנו התפילין, אז והיו ימיו מאה ועשרים שנה בבריות גופא ונהורא מעליא.

מה בין שמען קולי להאזנה אמרתי ויאמר למך לנשיו עדה וצלח שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי פי איש הרגתי לפצעו וילד לחברתי (בראשית ד. כג.)

בביאור הכפילות שמען קולי האזנה אמרתי, הנה הבדל רב יש בין קולי לאמרתי ובין שמיעה להאזנה, וכבתרגום

גלות מכפרת עוון מחצה
הן גרשת אתי חיום מעל פני האדמה
ומפני אסתור והייתי נע ונד בארץ וחי
כל מוצאי יחרגני, ויצא קין מלפני ה' וישב
בארץ נוד קדמת ערן (בראשית ד. יד-טז).

ואמר רב יהודה בריה דרבי חייא (סנהדרין לו ע"ב) גלות מכפרת עוון מחצה, מעיקרא

ויברך אותם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם, אדם ביום הבראם בגימטריא לג בעומר, זהו נעשה אדם נאמר בעבורך (מזמר בר יוחאי נמשחת אשך). ובאוהחה"ק ויקרא שמם אדם שהוא שם המעולה, כי הגדיל ה' חסדו עמהם ככל בחינת המעלות, וגמר אומר ביום הבראם, שכל המעלות היו ביום הבריאה, ע"כ מאוהחה"ק. ממילא ברבי שמעון בר יוחאי היו כל המעלות שהיו באדם ביום הבריאה.

מוצא אני מר ממות את האשה
וַיֹּאמֶר ה' לֹא יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם
בְּשׁוֹנָם הוּא כִּשְׁרִי וְחַיּוֹ יָמָיו מֵאָה
וְעֶשְׂרִים שָׁנָה (בראשית ג. ג.)

תנו רבנן (ביצה לב ע"ב) ג' חיייהן אינם חיים ואלו הן, המצפה לשולחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין מושלין בגופו. הנה אם מי שאשתו מושלת עליו אין חיייו חיים, אם כן למה אמר שלמה המלך ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ג. טו), והלא אין האשה מר ממות אלא רק כמות, כי מה שחיייו אינן חיים היינו כמו מות ולא מר יותר ממות, וההגיון נותן שמוצא אני את המצפה לשולחן חבירו מר כמות ומוצא אני את האשה מר כמות ומוצא אני את מי שיסורין מושלין בגופו מר כמות ותו לא, ולמה באשה נאמר מר יותר ממות. אך אמנם כן הוא שבשלתם הרי הוא כמות, אבל זה שאשתו מושלת עליו וחיייו אינן חיים, ממילא כיון שהיא מושלת עליו הרי יסורין מושלין בגופו כי מתייסר הוא ממנה, והרי

אונקלוס שמעון קלי נשי למך אציתא לממרי. לשון שמיעה שייך בשמיעת הקול בלבד כמו לשמוע קול שופר ולאו דוקא בהאזנה בשביל להבין, כי את הקולות די בשמיעה. אבל האזנה אמרתי הוא כענין הסבת ושמע ישראל (דברים כו. ט) שתרגם אונקלוס אצית ושמע. האזנה הוא בשים לב היטב אל הדבר.

ואחר ביאור ההבדל, הנה ברש"י שמעון קולי שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו, שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו, וכיון שידע שהוא קין זקינו, הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו, והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן. שמעון קולי להישמע לי לתשמיש. וכי איש אשר הרגתי, לפעמי הוא נהרג, וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי. וילד אשר הרגתי, לחבורתי נהרג, כלומר על ידי חבורתי, בתמיה, והלא שוגג אני ולא מזיד. לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי, ע"כ. ממילא שמעון קולי להישמע לתשמיש, האזנה אמרתי להדברים שפייסן בהגיון ובמחשבה והסביר שקין האיש לא לפעמי הוא נהרג מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי, וילד אשר הרגתי לא על ידי חבורתי שלי, שהלא שוגג אני.

נעשה אדם נאמר בעבורך
זָכַר וּנְקָבָה בְּרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא
אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה (בראשית ה. ב.)

תרתי חייו אינן חיים, חדא שהיא מושלת עליו, ואידך היסורין מושלין בגין אשתו, ולכן מר ממות ולא כמות. וברמז, והיו ימיו מאה ועשרים שנה ומי שחייו אינן חיים הרי ימי חייו מאה ועשרים שנה

אינם, אבל מי שאשתו מושלת עליו הרי מר ממות לומר כי מר הן ב' פעמים מאה ועשרים, שכיון שהיא מושלת עליו, ממילא מתייסר הוא ממנה והרי תרתי חייו אינן חיים, וזהו מר ממות וכנ"ל.

הפטרת בראשית

רבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו
ואל יכנסו באוזניו אלא דברי תורה

מי נתן למשפחה יעקב וישראל לבזוים
הלוא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו
הלוך ולא שמעו בתורתו (ישעיה מב. כד).

בבקשה מכס בקשו רחמים על העובר הזה שבמעיי שיהיה חכם, ומיום שנולד לא הוציאה ערשתו מבית המדרש כדי שלא יכנסו באוזניו אלא דברי תורה. מדיליה ומנסיונו ידע רבי יהושע בן חנניה להכיר בתינוקות שיהיו גדולי ישראל.

ובפרט אם שאיפתה תוחלתה ותפילתה של אמו היה שלא יכנסו באוזניו אלא דברי תורה, אז ודאי נתקיים בו, וכשהגיע לכרך גדול שברומי וניסה לתינוק שבבית האסורים, אכן החזיר לו אותו תינוק בתורה שהרי אל יכנסו באוזניו של רבי יהושע בן חנניה אלא דברי תורה.

אתם קרויין אדם ואין הנכרים קרויין אדם

מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני
אחבתיך ואתן אדם תחתיה ולאמים
תחת נפשך (ישעיה מג. ד).

במסכת ברכות (סב ע"ב) רבי אלעזר על לבית הכסא, אתא ההוא פרסא דחקיה, קם רבי אלעזר ונפק, אתא דרקונא (נחש) שמטיה לכרכשיה, קרי עליה רבי אלעזר ואתן אדם תחתך אל תקרי אדם אלא אדום.

תנו רבנן (גשין נח ע"א) מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי, אמרו לו, תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, הלך ועמד על פתח בית האסורים, אמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבזוים, ענה אותו תינוק ואמר, הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו, אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל, העבודה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו, אמרו לא זו משם עד שפדאו בממון הרבה ולא היו ימים מועטין עד שהורה הוראה בישראל, ומנו רבי ישמעאל בן אלישע.

ותנן (אבות פרק ב' משנה ח) רבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו, וברבינו עובדיה מברטנורא אשרי יולדתו שהיא גרמה לו שיהא חכם, לפי שהיתה מחזרת על כל בתי מדרשות שבעירה ואומרת להם

מִרְעִיתִי אָדָם אָתָם (יחזקאל לד. לא), אתם
קרויין אדם ואין הנכרים קרויין אדם, לכן
צריך היה רבי אלעזר לומר עליו אל
תקרי אדם אלא אדום.

ואי אפשר לומר על החוץ פרסאה
דדחיקה לרבי אלעזר ואתן אדם תחתין
אדם כמשמעו, שהרי אמרו (יבמות סא ע"א
ובבא מציעא קיד ע"ב ובריתות ו' ע"ב) וְאַתָּן צֹאנִי צֹאן

לרפואת הילד נועם דוד בן לאה טובה הי"ו
בתוך שאר חולי ישראל

לע"נ המנוח ישראל בן שלמה
ולב"ע יד מנחם אב תשפ"ז